Eph. lit. 257 g – 12, 10 –

ПРАВДА

МІСЯЧНИК

ДЛЯ

СЛОВЕСНОСТИ, НАУКИ И ПОЛІТИКИ

РОЧНИК XII

ВИПУСК X. — ЗА МІСЯЦЬ ЖОВТЕНЬ 1879.

Під редакциєю

Володимира Барвінського.

I. **Кайдашева семя** повість *Івана Левіцького (Нечуя)*. стор 601—613.
II. **Каленик** исторична повість з останніх часів Запорожя. *Г. Надхина.* Перевів з московського *Евгений Олесницький*, стор. 613—631.
III. **Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині.** Проф. *Г. Шеля.* IV. стор. 631—640.
IV. **Кілька уваг над росправою „о докторі Ф. Скорині".** *Ю. Б.* стор. 640—645.
V. **Ювілей 50-літної літер. діяльности Крашевського.** стор. 645—654.
VI. **Бібліографія,** стор. 654—655.
VII. **Сучасна літопись.** стор. 655—660.
VIII. **Вісти и Замітки.** (1. Загальний збір товариства „Просвіта". 2. О. Качала до руської молодіжи. 3. Бідні Русини.) стор. 650 - 667.
IX. **Грошеве господарство у св. Юра.** Оповістки. стр. 667—670.

У ЛЬВОВІ 1879.

З друкарні Товариства имени Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

о. офіциял. Лучалося, що ті гроші лежали довго у о. офіцияла, так пр. сам кр. Жуковський приніс міні раз переказ в грудню, котрий ще надійшов в листопаді и через той час перележав у о. Маліновського. Не було ніякої контролі, я немав ніякого знання бухгальтеричного веденя рахунків. Обжалований не почувається до вини проневірства и вказує на те, що ёго наслідники мимо найбільшої скрупулятности попадали в касові недобори и мусіли с свого докладати. Обжалований не почувається до вини проневірства а именно суми в акті обжалованя означеної. Міг взяти до 7000 р. Покликується в конець на квіт на 4000 р. через о. Маліновського виставлений а в помешканю обжалованого по ёго увязненю знайдений, котрий очевидно репрезентує суму фактичну, а в акті яко спроневірену означену.

Свідок кр. Маліновський заприсяжений поясняє, що яко офіциял немав ніякої безпосередної власти и контролі над канцлєром; перечить, щоби пожичано гроші с фондів обжалованому повірених. Пожичено тілько с фонду на украшенє церкви св. Юра зістаючого під зарядом осібної комисиї (предсідатель о. Жуковський) для Метрополіти раз 6000 р., котрі опісля звернено. Раз коли свідкови вкрали ланцух крилошанський, и він мусів справити новий, а опісля поліция відпитала перший ланцух, пожичив він на сей ланцух с фонду вдов. сиротинського 150 р. Але перед р. 1873 и р. 1875 не пожичав и взагалі більше ніколи не пожичав, тілько хіба два рази для Метрополіти р. 1877 и 1878 при чім був и о. Жуковський. Оказанй квіт на 4,000 р. з 1. Марця 1878 узнає свідок яко через себе власноручно підписаний. Письмо самого квіту есть о. Карачевского, котрий заступав тоді о. Яворовського с причини слабости. — Свідок кр. Жуковський заприсяжений, признає що не було контролі, в чім однакож вина и Намістництва, котре повинно пильнувати своіх фондів. Свідок не знає, щоби хто пожичав гроші, пожичано тілько для Метрополіти и так ще в р. 1872, коли Метрополіта заслаб у Відні, о. Малиновський вижичив для Метрополіти 220 р. Суму 4,000 р. (на квіт о. М.) вижичено с фонду на украшенє церкви Оба свідки (о. М. и о. Ж.) твердять, що при можичаню сих грошей була виразна мова о тім, щоби ті гроші для Метрополіти вижичено с фонду на украшенє церкви. Се перечить обжалований. Через помилку подав о. Ж., що суму 75,000 р. с фонду вдов. сир. вижичено банкови за попереднім призволенєм делегатів. Дальше подає о. Жук., що 20 р. цвітня 1878 було шконтрум фондів консисторияльних и фонду на украшенє церкви у о Явор. переховуваних, почім дано о Я. абсолюторию́м, позаяк сі фонди були ненарушені; с тим же днем перейняв о. Жук. фонд на церкву у свій переховок. Позаяк зізнаня о. Мал. ріжнились в дечім від зізнань о. Жук. трибунал візвав іх на другий день поновно до росправи. Дальше слухано о. Карачевского, котрий зізнає, що на початку р. 1878, коли заступав о Яв., прийшов о. Маліновський и спитав, чи є гроші? Свідок відповів, що є, бо дійсно почтою надійшли були 7,000 р. с Перемиської консисторіі на закупно облігаций. О. Мал. казав тоді свідкови видати для Метрополіти с тих грошей 4.000 р., на що о. Мал. виставив квіт находячийся тепер в руках суду. Не були се одже гроші с фонду на украшенє церкви, бо сей фонд був замкнений а ключі

Bayerische Staatsbibliothek München
Digitized by Google

ПРАВДА

КАЙДАШЕВА СЕМЯ.

ПОВІСТЬ

Івана Левіцького.

VIII.

В Кайдашевій хаті стало тихо: свекруха помирилась з невісткою. Зате на дворі, між двома господарями, старим та молодим, почався нелад. Лаврін вже вважав на себе, як на господаря. Він був менчий син у батька, и все батьківське добро, по українському звичаю, припадало менчому синові. Лаврін знав, що батькова хата, батькові вила й вози, все батьківське добро, все то ёго добро. Він перестав слухати батька, а батькові хотілось порядкувати в господарстві. Кайдаш постарівся и став ще частіще заглядати в корчму, запиваючи давне панщанне горе. Всі гроші, що він заробляв у пана та в людей на возах, на плугах та боронах, старий Кайдаш пропивав у шинку. Він не давав Лавронові грошей у руку, и Лавронові стало важко покорятись дражливому та лайливому батькові.

В Петрівку починалась косовиця та грабовиця, а тим часом поспів и ранній ячмінь рихоль.

Старий Кайдаш загадав звечера Кайдашисі та Мелашці гребти сіно, а Лавронові косити ячмінь. Кайдашиха з Мелашкою вранці пообідали и зібрались у поле. Мелашка взяла на руки дитину, причепила на спині колиску й треноги для колиски; Кайдашиха забрала граблі, тикву з водою и вони вирядились у поле.

Старий Кайдаш порався в повітці коло свого майстерства. Коли дивиться він, серед двору Лаврін запрягає воли, а коса лежить на призьбі.

— Чом це ти, Лавроне й досі не йдеш у поле? чи ти не бачиш, що сонце вже от-от поверне на полудень? спитав Кайдаш: та нащо ж ти оце запрягаєш воли?

Fg 192 I 30316

Digitized by Google

— Поіду до млина: казала мати, що нема борошна, обізвався Лаврін, завертаючи воли до воза.

— А я ж тобі велів ити косити ячмінь!

— Постоіть до-завтра, ні де дінеться: не втече.

— Ти ж знаєш, що ячмін зовсім стиглий; зараз висиплеться.

— Ячмінь ще не зовсім стиглий, ще й два або й три дні постоіть, обізвався Лаврін. Гей перістий! ший ставай! крикнув він на вола.

— Йди в поле косити, кажу тобі! Як треба буде до млина, то я сам поіду.

— И я дорогу знайду. Ідіть, тату, в повітку та майструйте коло воза.

Син не слухав батька и все таки заганяв воли до ярма. Кайдаш розсердився и приступив до воза.

— Лавроне! кажу тобі, йди до ячменю! Нащо тобі здався той млин: гень покинь воли! сказав батько и штовхнув перістого вола в морду.

Віл махнув рогатою головою и ёго шия вискочила з ярма.

— Тату, одчепіться од мене! Схочу, піду на поле, схочу, поіду до млина: гей перістий! ший ставай! крикнув Лаврін и підставив волові ярмо.

Перістий віл знов покірливо засунув шию в ярмо. Лаврін хотів уже засунути заноза.

— Гей перістий з ярма! крикнув батько и вхопив вола за ріг.

— Ший ставай, проклятий! крикнув Лаврін и вхопив вола за другий ріг.

Віл не знав, що робити й кого слухати. Дві руці тягли ёго за роги, неначе хотіли роздерти ёму голову. Він спересердя крутнув головою так, що ярмо полетіло на землю, а батько с сином ледві встигли одвести на бік руки.

Карпо вийшов с сіней, став на порозі, заклавши руки за спину, и тільки дивився, міцно здавивши свої тонкі губи та насупивши брови.

— Не запрягай, кажу тобі! кричав батько.

— Ба запряжу! кричав син.

— Зажени воли в загороду, бо я тобі спину побю оцим занозом, кричав батько и вихопив заноза з ярма.

— Ба таки запряжу й поіду до млина, хоч ви міні й спину побєте: гей сірий! цабе, бісова паро! кричав Лаврін на вола и влущив ёго по ребрах пужалном.

Digitized by Google

— Навіщо ти бєш вола! навіщо ти нівечиш скотину! цабе сірий в загороду! крикнув батько и сам не счувся, як влущив сірого по ребрах занозом.

Лаврін ухопив у руки налигача и тяг воли до воза. Старий Кайдаш и собі вхопився за налигача и одтягав воли од воза. Воли крутились, не знали, куди йти, мотали головами, а далі вирвались тай дременули в садок.

Старий Кайдаш плюнув и пішов у повітку, а Лаврін попався з батогом за волами.

Воли прибігли до тину и стали поклавши на тин голови. Лаврін вхопив в руки налигача, повів воли до воза, запріг та й поіхав до млина. Над вечір він вернувся з борошном, зніс мішки в комору, а батькові й слова не казав и не питався ёго, неначе ёго й дома не було.

— Заженуть мене синки швидко на піч, думав старий Кайдаш, майструючи в повітці.

Другого дня Лаврін узяв косу и пішов з Мелашкою та з матірю до ячменю. Батько мовчав та тільки поглядав на Лаврона.

— Чи це йдеш на поле, не питаючись мене? спитав Лаврона батько.

— А хіба ж Карпо вас питається, як иде на поле? А чим же я гірший од Карпа, обізвався Лаврін, кинувши косу й перевесла на плечі.

— А як прийдеться платити подушне та за землю, то й тоді мене не спитаєсся? сказав Кайдаш.

— Ви берете гроші в свої руки, то ви й платіть. Давайте мінї гроші в руки, то й я буду платити, сказав Лаврін.

— Може ти хочеш, щоб я й тобі виділив твою частку поля, як Карпові?

— Нащо? Ваша частка й моя частка; ви сёгодня господар, а я завтра, сказав Лаврін.

— Добре поважаєш старого батька! Покарає тебе Господь за мене, а як не тебе, то твоіх дітей, сказав батько.

— Не питай старого, а питай бувалого, сказав Лаврін: карали ви Мотрю, карали вже й Мелашку и без Господа: буде з нас тієї кари.

С того часу Лаврін загарбав господарство у свої руки. Батько мусів мовчати и рідко коли вмішувався до господарства. Він більше майстрував, зарабляв гроші, постив усі пятниці та з горя сливе щодня вертався в вечері додому с шинку пяний. Ёго голова стала сива, аж біла, тільки брови чорніли на широ-

*

Digitized by Google

кому блідому лиці, та темні очі блищали, неначе десь у ямах, глибоко позападавши під бровами.

Раз у спасівку старий Кайдаш пішов в суботу на вечерню. Сонце стояло над лісом. Церква була порожня. В бабинці стояла одним одна баба. Кайдаш став на коліна и бив поклони. Дяк співав жалібну та смутну церковну пісню. Коли це чує Кайдаш, щось потягає тоненьким голосом за дяком. Голос лявся, як срібло, десь зверху. Він підняв очі и глянув на иконостас. Зверху на иконостасі стояв чималий золотий хрест с терновим вінком на перехресті, а по боках коло хреста стояли навколішки два позолочені янголи. Кайдаш глянув на янголів, вони роскривали роти и співали разом з дяком тоненькими голосами. Кайдаш стревожився й одвів очі. Коли гляне він на намісні образи, и вони роскривають роти и співають. Він глянув на дванайцять апостолів поверх царських врат и почув, що й вони співають, а разом з ними співають всі образи в церкві... Кайдаш перелякався и став на ноги. Слухає він и дивується. Коли це чує він, дяк ні с сего, ні с того, як закукурікає на всю церкву, зовсім як півень, а далі як зареве на все горло поволячий, а потім як завиє пововчий страшним диким голосом. Кайдаш повертав головою на всі боки, всі образи співали. Дивиться він на образ Варвари, Варвара почала ворушатись, заворушила пальцями, повернула очима; па ій одежа замаяла. Він глянув на новий великий образ Параскеви Пятниці з роскішними роспущеними по плечах кісми, с квітками на голові и той образ співав. Квітки на голові задріжали, неначе од вітру. Параскева Пятниця повернула очима на ёго, як яшва.

Кайдаш вийшов с церкви. У притворі на стіні висів здоровий образ страшного суда. Кайдаш глянув на ёго скоса; на образі внизу була намалёвана в пеклі здорова кінська голова, з білими гострими зубами; та голова засміялась до ёго. Полумя в ій роті загойдалось, як свічка од вітра. Невеличкі фигурки грішників та чортів в зубах заворушились, як комашня. Маленькі хвостаті та рогаті чортики висолопили до ёго язики. Кайдаш перелякався, одвів очі од страшної картини и вийшов на двір. Він сів на східцях и схилив голову. На дворі було тихо, як у хаті. Сонце стояло низько над самим лісом и пронизувало світом верхи ліса, густі як руно, зелені як трава на степу. Довгий ряд крутих горбів, вкритих густим дубом, кидав тінь на село, а за горбами блищала широка западина, прикрита легким золотим туманом. Серед тієї долини піднімався зелений шпиль, як густе руно, кинуте зверху на ліс. Над лісом од сонця тяглися неначе довгі стяжки

Digitized by Google

та стрічки, виткані с туману та золота. Над самим шпилем стояла одним одна хмарка на чистому небі, вся золота с червоними краями.

Смутне Кайдашеве бліде лице освітилось рожевим світом, як лице мерця. Він підняв блискучі очі, глянув на ліс и побачив диво дивне: над самим шпилем, серед ліса, на повітрі стояла свята Пятниця, похожа на образ у церкві. Вона стояла в білій блискучій, неначе витканій с срібла, широкій одежі. Довга одежа закривала ii ноги, бгалась під ними купами, неначе срібна хмара, спадала позад неі широкими та довгими семипілками, розстелялась далеко понад лісом и зливалась з зеленою дібровою та с синім небом в далекому тумані. Чорні густі коси розсипались по плечах; на голові блищали червоні та жовті квітки, а над квітками блищав золотий вінець, обсипаний дорогим камінням. Од того вінця падали на срібну одежу широкі червоні та жовті стрічки, неначе по одежі блищала огнева блискавка. Широкий золотий пояс спустився до самого долу и був засипаний зорями. Пятниця держала в одній руці золоту чашу, в другій золотий хрест. Ii біле лице с чорними бровами, ii руки були прозорчасті, як туман, и світилася наскрізь проти сонця. Широкі пілки срібної одежі на краях були облиті рожевим світом.

— Це свята Пятниця! блиснула думка в Кайдашевій голові: вона мене кличе! так здавалось Кайдашеві.

Кайдаш устав и пішов з гори до того дива. Він зійшов униз, глянув на верх ліса, а те диво одійшло далі од ёго на саму середину ліса. Кайдаш пішов далі шляхом, а те диво одсунулось од ёго ще далі за ліс. Він вийшов на гору за село. З гори було видно широку долину, обставляну горами, вкритими лісом; в долині блищала Рось, а те диво вже стояло над долиною; білі пілки срібної одежі с червоними кінцями висіли високо над долиною, як хмари, облиті червоним світом сонця.

Кайдаша тягла якась сила за тим дивом. Він пішов з гори, а те диво посунулось за Рось и стало над дібровою. Він глянув на право, проти того дива по синёму блискучому небі йшла велика церква, вся біла, як хмара, с сотнею золотих бань та хрестів. Та церква йшла зза густого ліса и все наближалась до Святої Пятниці. Церква була похожа на Київську Лавру, тільки була широка та висока, з золотою покрівлею, вся облита червоним золотом, з золотими дверима, с срібними вікнами. Вона йшла тихо, як хмара, все наближалась до святої Пятниці и стала проти неі.

Digitized by Google

На дворі почало темніти. Кайдаш зійшов на греблю и глянув на те диво. Церква почала росходитись, як густа хмара. Одна баня з золотим верхом одчахнулась и поплила по-над лісом до Богуслава; друга одстала, полетіла в небо та й потонула в ёму. Роскішна срібна одежа на Пятниці росплилася понад лісом и пішла по небу червоними хмарами. Лице, квітки й золотий вінець на голові стали тонкі, як тінь. Через іх було видно на небі зорі, и все те диво ростало й розлилося, як туман.

Кайдаш стояв на греблі коло млина и не знав, чи йти далі, чи вертатись. Колеса в млині крутились; вода шуміла и розливала голосний гук по долині. Коло млина стояли вози, вештались люде. Проз ёго проіхав чоловік возом, а далі пролетів пан на баских конях и трохи не зачепив ёго колесом. Кайдаш оступився на кінець греблі и трохи не полетів у воду. Він напрудив свої сили, одскочив на бік и опамятувався.....

— Боже мій! де це я? Чого це я зайшов на цю греблю? Чи міні треба було йти до млина, чи в Бієвці? питав сам у себе Кайдаш. Він згадував, згадував и нічогісінько не згадав. Він неначе спав, бачив якісь дивні сни, прокинувся и ніяк не міг опамятуватись. Він забув, звідкіль він йшов, де він був, не знав, куди йшов. Він вернувся в Семигори и тільки тоді згадав, що був у церкві, що з ним там діялось щось чудне, щось дивне.

Кайдаш вже пізно вернувся до хати. Сімя вже повечеряла и полягала спати. Він підійшов під двері и хотів постукати. Коли гляне, зза угла кинулась на ёго собака, здорова, як годований кабан, с кінською головою, з рогами, и заблищала страшними очима. Він оступився назад и махнув на неі руками. Коли гляне, до ёго лащиться сірий Борбос.

Кайдаш увійшов у хату, Кайдашиха засвітила керасинову лямпу и думала, що він був у шинку и зараз почне коверзувати. А Кайдаш сів кінець стола, блідий, як смерть, и задумався.

— Боже мій! що це зо мною діялось? думав Кайдаш: чи це мене Бог карає за гріхи, чи показує свою ласку за правду?

— Де це ти бродив? Чого ти став такий жовтий, як віск? питала в Кайдаша жінка.

Кайдаш махнув рукою, постлався на лаві и ліг спати. Другого дня, в неділю Кайдаш ходив цілий день смутний, та задуманий. В Понеділок він пішов в поле косити, а нудьга давила ёго, як камінь. Вертаючись с поля, Кайдаш забалакався з людьми коло шинку, зайшов з ними в шинк и випив пів кварти горілки. Йде він через греблю попід вербами, коли гляне на воду, с під греблі

Digitized by Google

вискочив чорненький хлопчик з маленькими ріжками, з здоровою головою та й побіг за ним слідком. Кайдаш пішов скоріще, а чорний хлопчик біжить за ним та приказує за кожним ёго ступінем: туп, туп, туп, туп. Кайдаш обернувся и махнув на хлопця косою. Хлопець неначе в землю ввійшов. Кайдаш пішов через місток, коли оглянеться, а хлопець знов біжить за ним по містку та все приказує: туп, туп. Кайдаш пішов стежкою понад ставком; з берега плигали цілими сотнями маленькі, як жаби, чортики, пирнали, знов вирінали и дражнились з ёго язиками.

Кайдаш прийшов до дому. Входить він у двір, дивиться в той куток, де росли густі колючки, аж там замісь колючок, ростуть маленькі чортики з ріжками, похожими на цвяхи. Кайдаш махнув косою, и ёму здалося, що ті чортики полягли покосами, та тільки ніжками дригають. Він викосив всі колючки, коли гляне за двір, аж и там, замісь кропиви та лопуху, ростуть чортики. Кайдаш давай косити кропиву.

С хати повиходили сини й невістки. Карпо крикнув до батька.

— Що ви, тату, робите! Чи вам діла нема, що ви косите на улиці кропиву?

— Еге, кропиву. Добра кропива. Хіба ти не бачиш, скільки наросло тих чортів, бий іх сила Божа. Ось я вас проклятих усіх викошу! А дай, Карпе, мантачку! я наклепаю косу.

Сини й невістки бачили, що батько пяненький, и почали над ним глузувати. Кайдашиха вийшла с хати и почала ёго лаяти.

В той час с поля ишла череда. На улицю з гори посипались, як з мішка, свині, вівці, корови. Попереду бігли шинкареві кози. Кайдашеві здалося, що на козах сидять дідьки с козиними головами, з людськими чорними видами. За козами посипались свині. Кайдашеві здалося, що на кожній свині сидить верхом по чортові. Чорти волокли довгі хвости по землі, штовхали свиней під боки ногами и поганяли іх макогонами та кочергами. Свині вибрікували, як баскі коні, а чорти гецали зверху та махали руками.

— Жінко! чи ти бачиш, що то іде верхом на свинях? крикнув Кайдаш до жінки.

— Схаменися, пянице! Чи ти здурів, чи ти знавіснів! Гаращо вже горівки напився!

— Еге здурів! Чи ти ба! Чорти ідуть верхом на свинях! А бий вас сила Божа! Дух святий при нас и при хаті! А ондечки на панському бугаеві який сидить пузатий, та витрішкуватий, та рогатий! Такого окання та пузаня я й між панами не

Digitized by Google

бачив. А бодай вас хрест побив! А ондечки між вівцями скільки їх плутається!

— Та йди в хату та вечеряй! крикнула на Кайдаша жінка: та протри свої пяні баньки!

Кайдаш увійшов у хату. На комині блищала лямпа без скла и більше смерділа, ніж світила. Глянув Кайдаш за стіл, на покуті сидить чумак, с котрим він стрічався в Криму, ще як парубком чумакував з батьком. Коло того чоловіка сидить Кайдашів покійний батько и неначе розмовляє с тим чоловіком. Кайдаш придивлявся до іх, впізнав чумака й батька, сів и собі кінець стола и почав з ними балакати.

В хаті всі стревожились. Усім було не до сміху. Кайдашиха перестала вже лаятись.

— Омельку! стань та помолись Богу! Що це с тобою діється!

— Еге! а хіба ж ти не бачиш, що батько прийшов до мене в гості та ще с херсонським чумаком, говорив Кайдаш.

Молодиці полякались. Мелашка побігла до сусід и покликала кільки чоловіків. Чоловіки прийшли и почали вговорювати Кайдаша, щоб він помолився Богу та лягав спати. Кайдаш став перед образами и почав голосно молитись, як моляться маленькі діти. Кайдашиха хрестила ножем вікна й двері, достала пляшечку свячепої води и дала Кайдашеві напитись. Мотря побігла за бабою Палажкою. Палажка на селі була знахуркою. Кайдашиха на той час забула про свою змажку та колотнечу с Палажкою.

Одчинились двері, с темних сіней увійшла в хату баба Палажка, повагом та тихо, в білій катанці, завязана чорною хусткою. Вона так загоріла в жнива, що ії вид чорнів, та ще проти білої свити, неначе був помазаний сажею. Маленькі чорні очі блищали як жар.

— Чорна, як сам чорт, подумала Кайдашиха: ще перелякає мого чоловіка.

Баба Палажка переступила поріг и зараз почала хреститись та нашіптувати. Вона вступила в хату, неначе піп з молитвою.

— Чи ти ба! На Палажчиній голові чортячі роги! сказав Кайдаш.

— Мя-ца-й-сина и святого Духа. Свят, Свят, Свят Господь Бог! Оксана в вишнях! Иду я, раба Божа Палажка, до раба Божого Омелька все лихо одганяти, из ёго жил, из ёго жовтої кости, из ёго червоної крові, из семидесяти суставів, из ёго сивого волоса, из ёго голови, из ёго булави, из ёго очей, и ёго

Digitized by Google

плечей. Зійди на ті болота, на ті очерета, де глас божий не заходить, де люде не ходять.

Кайдаш стояв серед хати и голосно молився. Всі вийшли с хати, зосталась тільки с Кайдашем Палажка та Кайдашиха.

Баба Палажка налила в миску с кухля води, влила с пляшки трохи свяченої води, вкинула в воду жарину й шматочок печини, взяла в руки веретено, вмочила ёго в воду и тикнула шпінькою нахрест по крисах миски; потім взяла ніж, вмочила ёго в воду и знов тикнула ним так само по мисці, та все нашіптувала:

— Як пішла я понад очеретами та болотами та зійшла я на високу могилу: ой там на могилі, на Осіянській горі там стоіть церковця, бубликом замкнута, медяником засунута. Одкусю я медяника, одкусю я бублика та ввійду в ту церковцю, аж та стоіть піп, як яшний сніп, а попинята як чортинята, а попадя, що спить походя. Святая святиця, небесна цариця! пятінко-матінко, и ти святий понеділочку, божий клюшничку! Мокрино, Марино, Агапіте, Алипіє, Иване, Демяне й ти, Миколає, Мирликийський чудотворче! Помяни Господи раба божого Омелька, та ті книжки, що в церкві читають: премолой, бермолой, савгарю и ще й тую, що телятиною обшита. Радуйся, Охрімко й Пархімко и ти невісточко, свята Покрівонько, що в Лаврі замурувалась. Наберу я в черепок хуху та святого духу, та виллю я на раба божого Омелька. Алилуй же ёго Господи и шарпни ёго по боках, по ребрах, по кістках, по чреслах, коло ёго двора, коло ёго кола, коло ёго дитини, коло ёго скотини. Хрест на міні, хрест на спині, уся в хрестах, як овечка в репяхах. Помилуй ёго, безкостий Марку, сухий Никоне, Мокрий Миколаю! Сарандара, Марандара, аспиди угас, василиска попер! Амінь біжить, амінь кричить, аміня доганяє!

Баба Палажка дмухнула на воду тричі навхрест и дала Кайдашеві напитись. Потім вона викликала Кайдашиху в сіни и звеліла ій утопити в горільці маленьке цуциня, намочити в тій горільці на три дні оселедця и дати ту горілку Кайдашеві на похміллля. Кайдашиха витягла с скрині чималий шматок полотна ще й копу грошей и дала Палажці за труда.

Кайдашиха так зробила, як ій раяла Палажка. Кайдаш, нічого не знаючи, як напився тієї знахурськоі горілки, заправляної цуциням та оселедцем, та пив три дні. Кайдашиха тільки рукою махнула и послала ёго до священика. Кайдаш росказав ёму про своє нещастя, найняв молебінь Исусові и акафист Богородиці, ходив говіти в Богуславський манастир. Він перестав пити в той час, а дідьки перестали ёму показуватись.

Digitized by Google

— Це моя смерть иде за мною, коли вже до мене приходив покійний батько, говорив Кайдаш.

— Добра смерть, коли ви, тату, не перестаєте пити, говорив Лаврін.

Од того часу Лаврін забрав у свої руки и воли й вози и все господарство. Загнали діти батька на піч на одпочинок.

— Був я колись Кайдаш, а тепер перевівся на маленького Кайдашця, говорив Кайдаш за чаркою горілки в шинку.

Терпів Кайдаш а далі не втерпів: знов почав заходити в шинк.

Раз була місячна ніч. Кайдаш спав на лаві. Чує він, щось рипнуло дверима, и в хату ввійшов ёго давній знакомий херсонський чумак. Кайдаш встав и почав балакати с чумаком. Побалакавши в хаті, Кайдаш вийшов на двір и пішов з ним за ворота. От вони вийшли на улицю и пішли ніби до шинку, але вони перейшли через греблю, минули село, а шинку все не було. Йдуть вони шляхом та все балакають. Вже вони зійшли з гори, прийшли до Росі, перейшли Рось через греблю, а шинку все таки нема. Вони пішли на гору, неначе б то в Бієвці, та все говорять не наговоряться. От уже перед ними ліс. Місяць грає на полі, а під лісом лежить густа тінь. Кайдаш увійшов у ту тінь и загубив дорогу. Дивиться він, чумака нема, а кругом ёго товсті дуби та липи. Зверху через гілля просвічує світ місяця и подекуда ёго світ лежить на землі неначе жовті ясні хустки, розстеляні по траві, або яблука роскидані на землі. Кайдаш глянув униз, перед ним росла купа здорових та високих до самих колін, грибів, з блискучими, як огонь, вершками. Купа грибів заворушилась, спід неї вискочили малесенькі зайчики и почали скакати один через другого. Зайчики почали сміятись, як малі діти, а над ними піднявся роскішний кущ папороті и зацвів блискучими искрами. Квітки сипались, як искри с печі, а далі с куща виросла здорова, як миска, роскішна квітка, вся виткана з золота й вогню с червоним жаром в середині. С квітки схопилася огнева птиця и пурхнула на дерево. Кайдаш підняв голову в гору, стукнув лобом об дуб та й... прокинувся.

— Боже мій! де це я! говерив сам до себе Кайдаш.

Він стояв в одній сорочці серед густого ліса. Над лісом між гіллям висів повний місяць на небі. Товсті стовбурі лип та дубів ледві мріли кругом ёго, а білі берези блищали, неначе білі воскові свічі. Кайдаш обернувся назад и побачив між деревом поле, облите місячним світом. Він вийшов з ліса, глянув на поле

Digitized by Google

и вглядів шлях. Місце було зовсім незнакоме. Він пішов шляхом з гори и дійшов до Росі. Млинові колеса зашуміли й притягли до себе ёго ввагу. Кайдаш прийшов до млина, и тільки тоді зовсім опамятувався та роздивився, куди він зайшов.

На Кайдаша напав страх. Ёму здалося, що ёго водить нечиста сила. На ёго спину неначе хто сипнув приском; волосся на голові піднялося в гору. Але він прийшов до млина, вглядів людей. Люди ходили, розмовляли, носили мішки на вози. Кайдашеві стало веселіще. Один чоловік поіхав возом через греблю. Кайдаш пішов за ёго возом, розговорився з ним и йшов з ним до самого села.

Вже другі півні проспівали, як Кайдаш прийшов до дому и побудив усіх у хаті. Мелашка засвітила лямпу, глянула на Кайдаша и злякалась: він був жовтий, як віск; в ёго очі блищали й горіли, як свічки.

— Де ти ходиш, де ти бродиш? почала гримати на чоловіка Кайдашиха; вона думала, що він пив до півночі в шинку.

— Еге ходиш... Добре ходжу... Не сам ходжу, а мене водить, промовив Кайдаш через силу, схиливши голову на руку. Завела мене нечиста сила аж у Богуславський ліс.

Кайдашиха не йняла ёму віри: вона все думала, що він пяний. Кайдаш підвів очі и глянув на комин, на шию коло комина; під шиєю була дірка на піч. Дивиться Кайдаш, с тієї дірки вискочив чорток, такий завбільшки, як кіт, та й знов сховався на піч. Кайдаш не встиг одвести очей, а с під шиї вискочило вже два чорти, показали ёму язики и знов сховались у дірку. Кайдаша взяла злість: він ухопив макогона, кинувся до комина та як трісне макогоном по шиї, аж шматки глини одколупились и посипались до долу.

— Омельку! чи ти здурів, чи ти з глузду зъіхав? крикнула Кайдашиха.

— Еге здурів! хіба ти не бачиш, он чорти вискакують з дірки.

— Свят, свят, свят! перехрестися! Де ті чорти взялися! говорила Кайдашиха: напється в шинку та тільки дурієе.

Кайдаш обернувся од комина, коли гляне під стіл, під столом лежить здоровий, як кабан, та мохнатий чорт, с страшною чорною мордою, з рогами, з ротом до вух, з білими здоровими зубами. Кайдаш злякався и сів на лаву. Він зирнув на піл, на лаві й на полу сиділи рядом здорові чорти и клацали до ёго зубами, неначе вовки. Кожний держав по жарині в роті; жар сві-

Digitized by Google

тився в їх зубах; зубаті пащеки червоніли. Один чорт показував ёму на сокиру під лавою и шепотів: візьми сокиру та зарубайся! Другий показував на налигач під полом и шепотів: піди в клуню та повісся! Третій підказував: піди до ставка та втопись!

— Жінко, чи ти не бачиш, скільки чортів сидить на лаві! говорив Кайдаш, а сам дрижав, аж зубами цокотів.

— Господи милосердний! тільки нас лякаєш, говорила Кайдашиха.

Мелашка стояла коло печі, ні жива ні мертва. Лаврін схопився с постелі.

— Виведіть мене на двір! Вже чортів повна хата, а між ними здорові мухи літають та чорні крюки шугають, сказав Кайдаш.

Лаврін взяв батька за руку и вивів на двір. Мелашка злякалась и вибігла слідком за ними. В Кайдашихи трусились ноги од переляку. Вона достала свяченої води, покропила хату, засвітила страстну свічку перед образами.

Кайдаш провітрився на дворі. Лаврін увів ёго в хату. Страхіття десь счезло.

— Треба міні висповідатись, сказав Кайдаш: це мабуть смерть моя наступає.

Кайдашиха й Лаврін насилу вговорили ёго лягти на постіль. Тільки що він виліз на піл и хотів лягти, ёму здалось, що на постелі лазять здорові раки та чорні павуки. Прудкі павуки, такі завбільшки, як гусинята, кинулись до ёго, як собаки. Він одскочив и почав обтріпувати одежу. Ёму здавалось, що на ёго сорочках начеплялись раки та павуки и були готові вчепитись в ёго тіло клешнями та губами.

— И де та нечисть набралася на полу! кричав Кайдаш, обтрушуючи сорочку: Лавроне! візьми віника та позмітай оту погань.

Лаврін узяв віника и ніби щось змітав с постелі. Тоді Кайдаш ліг на постіль и заснув.

На другий день Кайдаш пішов до священика, висповідався, але все те нічого не помогло. До ёго внадився херсонський чумак, приходив до ёго в ночі та все неначе водив ёго десь по пущах та по нетрах.

Через тиждень той чумак завів Кайдаша знов на греблю, а вранці ёго знайшли в воді на лотоках коло самої застави. Мірошник прийшов підняти заставу и вглядів у воді неживого чоловіка. В млині мололи семигорські люде и впізнали Кайдаша.

Digitized by Google

Волость прислала до втопленика сторожу. Три дні лежав під вербою Кайдаш, прикритий старою свитою, доки приїхав становий и звелів синам узяти батька та поховати.

— Постив батько дванайцять пятниць, щоб не вмерти наглою смертю та в воді не потопати, а про те втопився. И пятниці нічого не помогли, говорив Карпо; варто було мучити себе цілий вік.

(Дальше буде.)

КАЛЕНИК.

Історична повість з останніх часів Запорожя. **Г. Надхина.**

Переклав з московського *Евгений Олесницький.*

(Конець.)

IV.

Запороська Січ стояла тоді на річці Підпільній в тому півкрузі, де ся ріка „луку дала“. Маленька річка Сиса лучила Підпільну з Дніпром.

— От видиш, казав дядько до Каленика, коли підъіздили вони до Січи, Піднільну годує Сиссю, як мати, Дніпро-Словутиця. Наші Запорожці нічого не вигадають як небудь.

Тепер Підпільна стала великою рікою, що зовеся Орлова! За часів Запорожя був межи Підпільною а Дніпром розлогий луг; по лузі були розсіяні декуди запороські могили. Там росла дика, висока груша, на неі загніздився великий орел, від того називалося тее місце Орловом. Дніпро, підчас одного свого розливу обійняв Орлів-луг, злучивсь с Підпільною и зродив таким робом ріку Орлову, що обійнявши Підпільну и Сису стала великою рікою. Вона лучиться з Дніпром на понизю. И потекла Орлова по запороських могилах и вимиває цілі запороські гроби з могил та несе в далеку даль. Потомки Запорожців, для котрих славні подвиги прадідів сталися святими, надають сему симболічне значінє. Не хотять, кажуть вони наші запороські лицарі и по смерти лежати в тій землі, що не зберегла іх святих звичаів, пливуть вони и мертві якби живі в воєнному ладі из своіми незмінними шаблюками, неговірливі, мовчаливі до Дніпра, свого козацького батька; а несе іх старий Дніпро по прежнёму, старою, знакомою

Digitized by Google

дорогою до Кізикирменя, до семибашного Очакова, що замикає двом лиманам, дніпровському и бугському ворота в Чорне море, ворота, що їх наші герої шаблюками відчиняли. И несе їх Дніпро-Словутиця на синє море, на Білий камінь, тою самою дорогою, котрою плили їх батьки запороські, незрівнані, непобідимі, справдішні лицарі-невміраки: Богданко, Сагайдачний, Хмельницький, Сірко, коли іздили на легких чайках в сам осередок Бисурманства, коли розбивали татарські міста, росправлялись с Кафою, що торгувала людьми, гуляли по південних берегах Чорноморя, в Анатолії, по Босфору, по Дунаю, прикривали порохом Царгород, підтинали крила Акерманови, та накладали вогню в люльки в Синопі, караючи невір-погань.

Коли Каленик зближався з дядьком до Підпільної, відкрилась ім у перве цитаделя, а відтак мешкане коменданта и официрів, кошари московського війска и пороховня.

Дядько обізвавсь, показуючи на цитаделю:

— От бачиш сей будинок, огороджений частоколом, там живе московський комендант с своєю командою.

В далекости показалася дзвінниця и січова церков.

Доходячи до Підпільної, дорога поверталася на ії правий берег. Вони проіхали головну сторожу, цілком пусту, и очутились в запороській слободі; така сама слобода була и в противній стороні; при въізді з дороги від Мишуриного-рога и Переволочні. Там жив промисловий нарід: шинкарі, крамарі, ремісники и т. д.; сама Січ лежала межи тими слободами там, де Підпільна зігнулась в дугу на ії лівім березі. В Січи була триголова деревляна церков Покрови Пр. Богородиці. Вона вважалась матерею лицарства-козацтва. Церков мала гонтовий дах. На дзвінниці, що була в двоє висша від церкви, чорніли пушки. Коло церкви був майдан, де козаки збирались на раду для вибору старшин, для заключеня миру, або обявленя війни и в инших надзвичайних обставинах. Навколо майдану стояло сорок курінів запороських, а над ними стирчали високі комини, якби над фабриками. Усе те т. є. мешканя комендантські и офіцирські, московські кошари и запороські слободи, Січ с куріннями и церквою, обведене було земляним валом, що сходив обома кінцями аж в Підпільну. Але се подобало більше на звичайну огороду воєнних будинків, як на правдиву воєнну твердиню, хоч и мало воєнну назву шанців и редутів, и мало декуди вовчі ями. Та й надто Січ не надіялась на ніяку иншу оборону, як тілько на груди власного лицарства. Противний берег Підпільної від татарської сторони був на весну

Digitized by Google

за-для великого болота и мочарів не до переходу. За валом, по над береги Підпільної, рівно з Мишуриним-рогом и Переволочанською-дорогою тягнулись запороські хуторі.

Так виглядала Січ останнёго запороського коша.

В кождому куріню на Січи було до тисяч чоловіків, але в Січи жила може тілько десята часть запорежців, а решта — на охоті, то ловлячи рибу, то по зімовиках, хуторах, в місточках, та в Великому-лузі; а всі вони бувало — на оден свист — в одній хвилі мов с під землі виростали, на конях, збруйні, готові до бою. Хлібороби запороські, нарід промисловий и ремісники, що жили по місточках, селах и містах в загалі, увесь жонатий нарід Запорожя, стояв під зарядом так званих паланок. Іх було усего вісім. С Січи висилано в паланки управу.

Дядько повів Каленика до Незаймайлівського куріня, до котрого сам належав. Товариші ледви пізнали старого панабрата Сича. Вони гадали, що він вже на тому світі. Почоломкались, обнялися. поцілувались. Пішли розмови про неволю та про полягліх братіків. Курінний отаман Марко Кажан радісно приймив Каленика до себе в курінь.

Курінь мав сіни; с сіней пропущена була велика груба; в середині сіней стояла кабиця; ту висіли желізні ланцухи з гаками, а на гаках кітли; в них варилася страва: гречані галушки с чосником, леміпка з молоком, мясо та риба. В самому куріні, в середині, від порога аж до покутя заставленого образами, покладені були на стовпиках дошки — се був стіл, в роді столів по манастирях. Стіл займав середину куріня. Під боковими стінами куріня було місце нічлігу для козаків.

Курінний отаман-батько вводячи Каленика в курінь и показуючи ёму се місце, виголосив перед ним козацьке „memento mori“, з яким приймали майже кождого.

— Ну сину, от тобі и домовина, а як помрещ, то зробимо ще коротшу.

Від сеї хвилі став Каленик січовиком.

У старого Сича на тілько стало сил, щоб завести Каленика в Січ. Вернувшись до дому він вмер через дві неділі.

V.

Каленик став від разу відзначатись лицарством, а се найбільше цінилось між Запорожцями. Ще коли Мініх вів війска на Крим, поставив він редути и викопав що сім верстов насипи за-

Digitized by Google

чавши від самарського манастиря аж до виливів Самари. Після Мініха були вони занедбані, але на одному з них, на річці Солоненькій коло урочища Орлів-Кут, стояли и тепер пікети на сторожі від Татар и Ногайців. Від часу до часу перебігали з неї відділи Запорожців цілу тамошну сторону. Пів версти від сеї пікети стояла „фіґура“ зложена с смоляних бочок в виді пираміди.

Таких „фіґур“ було чимало; вони тягнулись ланцухом від ріки Конки до Орелі — границі Гетьманщини, в таких відступах, щоб запалений вогонь на одній було видно на другій. Коли тілько появилась Татарва в степу, запалювано вогні и таким способом давали на кілька миль знак про набіг ворожий. Раз стояв на такій пікеті Каленик. Він и ще двох козаків грали беспечно коло самої фіґури в карти — в „чуприн-диря“, потягаючи оден другого за чуприну тітько разів, кілько очок було в картах того, що програв. Другі пікетні козаки спали в Орловім-Куті.

Зоря що тілько піднялася. Вправо від граючих синіло озеро, вліво великий простір тернини и бурянів, а відтак піски.

Нараз зобачив Каленик, як ёго товариша, що сидів з ним рядом, щось наче вдарило в груди, и він впав на землю. То само повторилось з другим козаком, що щось росказував, та перестав раптовно в середині бесіди. Ще не встиг Каленик оглянутись, як почув слабий удар стріли в груди, саме просто серця. Каленик скочив, витягнув зза пояса пістолєт и дав знак вистрілом.

То були Татаре з Буджака; вони славились тим, що могли довго ховатись в воді. Вони перебрались, спішачись, через озеро и хотіли без трівоги вистріляти сторожевих козаків, щоб відтак впасти на сонних козаків на пікеті. Як же ж побачили, що не вдалась штука, скочили вони на коней, що стояли в корчах, и хвилю стояли, не знаючи, що діяти. Попереду них виіхав молодий Татарин на сивому коні... Каленик хватив за пистолєт и вистрілив... Сивий клуб диму розійшовся, а Каленик побачив, як молодий Татарин вхопився за груди, а відтак впав с коня на землю, головою до своіх, ногами до пікети.

Татаре и Ногайці, як се побачили, взяли чим борше втікати. В них було повірє, що як перший іх забитий в битві впаде головою ид неприятелеви а ногами до своіх, тоді побіда при них зістане, а як противно — то біда. Каленик підбіг до Татарина. Він був дуже молодий. По шатах пізнати було, що се якийсь молодий князь, син баші, вельможа турецький. Ёго чорні очі перевертались, груди филювали; віддих був тяжкий. Кінь ёго пігнав

Digitized by Google

за втікаючими. Каленик здійняв з ёго верхню одіж, зложив и положив ёму під годову. Татарин став легче віддихати и заговорив щось по татарськи, здається, слова подяки. Каленик роздер ёму одіж на грудях — рана була смертельна. Рівночасно наближився може на сто кроків якийсь старий Татарин, та не посмів видно приступити близше, вийняв тілько білий платок, та став ним махати. Каленик кивнув приязно головою. Старець сейчас приіхав близше, зліз с коня, підніс шапку, поклонивсь Каленикови, а відтак с слёзами кинувсь цілувати руки и ноги вмираючого. Се був ёго чура-пістун. За кілька хвиль молодий Татарин вмер. Старий прочитав над ним молитву и закрив ёго лице платком. Відтак сів на коня, обернувсь до Каленика и сказав по руськи: „кінь твій, ти ёго дістанеш“. По сих словах відъіхав.

Козаки, що приіхали на вистріл, роскопали шаблями землю, и поховали кримського лицаря. На могилі ёго положили камінь на знак, а своіх забитих Запорожців повезли в пікету.

За се діло дістав Каленик назву: „доброго козака“ с. є. хороброго, зручного и осторожного.

Минув рік, між Кримом а козаками скінчилась війна, минуло лихоліте, наступив спокій.

В Кізикирмені переправлялось через Дніпро на запороську сторону трох Татаринів. Вели вони чудового сивого коня арабськоі породи. Приіхали вони у Січ, кошовому привезли на ралець (в подарок) червоні сапянці, вишивані золотом и три бочки судацького вина, судіі цілу похідну постіль з юфта, січовому писареви синопських яблук, фиг та солодких оріхів, и просили собі провідника з отаманською булавою*) в Новоселицю. В Новоселиці не поіхали вони ні до полковника, ні до осаули, а поіхали, роспитавшись, просто у двір Каленика.

Каленик грався в той час в скраклі. Ся гра була така, що програвша сторона мусіла перевезти на собі виграшого раз через двір. Каленик програв, и в тую минуту, як Татаре въіхали в двір, він в червонім кармазиновім кафтані, в чорних бархантих шараварах віз на своій спині через двір якогось замазаного козака без чобіт.

---

*) На Запорожю були Татаре в загалі нелюблені. Траплялось часто, що и в часі спокою любили козаки нападати на них, як заблукались на Запороже. Щоб бути беспечними, жадали вони провідника з отаманською булавою, під такою охороною могли бути цілком забезпеченими від напасти. — Прим. перекл.

Digitized by Google

Каленикови стало стидно, коли побачив, що ворота вітворяються и въіздять до ёго несподівані гості. Він скинув с себе козака и підійшов до них. На чолі Татарів іхав знакомий нам старець.

„Відкіля и куди Бог несе?“ запитав Каленик.

На відповідь іхню він поклонився, подякував и запросив до господи.

„Ми привели Тобі твого коня — сказав старець — того коня, що завіщав тобі померший Ахман.“

Се був той самий кінь, на котрому опісля Каленик любив гуляти по базару в Новоселиці.

„Той кінь — казав дальше старець — зовеся Колган; він є правдивий праправнук тих „коланів“, що іх викохав пустинний вітер святоі Арабиі.“

Каленик не знав тоі породи. Старець обяснив ёму значіне ii:

„Великий наш пророк Магомет вів вавзятий бій; три дні и три ночи дружина ёго не злазила с коней, не іла, не пила; три дні и три ночи не іли и не пили іх коні. Четвертого дня рано позволив ім пророк відпочити. Десять тисяч коней кинулось до ріки, щоб заспокоіти страшенну жажду. Але в тій самій хвилі дався чути голос труби, що кликав зараз до нового бою. Усі вони чули голос труби, усі вони знали, що треба вернутись, але тілько пять кобил послухало голосу и вернулось не заспокоівши пекучоі жажди. Пророк благословив послушних и назначив іх чола краскою „коль“, як тое роблять дівчата на сході, и від того названо их „Колаими“ (пазначеними). Від одноі с сих кобил походить и Колган.“

„От и секрет коня, кінчив старець. Коли ворог стане гонити за тобою, и ти втратив надію уйти перед ним, потри тілько силніще коневи за правим ухом, а жаден птах тебе не перелетить, жадна стріла не досягне.“

Тая честь, піднесла Каленика ще більше в очах Запорожців.

„Добре зачинає наш малий,“ сказав кошовий, и перевів Каленика в свою почетну сторожу в число сорок оден козаків.

VI.

На другий день після того, як Каленик доптав на базару горшки з молоком, ввійшла до ёго рано Зінька.

„От вам на снідане бублики“, сказала вона сердито, и положила іх на стіл, потім відійшла и станула в дверех.

Digitized by Google

Вона була висока, гарна молодиця, с круглим лицем и чорними як терен очима.

— „Завіщо ти вчора била Маню?“ запитав ії гостро Каленик.

— „Кручений панич, кручений панич,“ відповіла вона.

„Я тебе навчу, я покажу тобі крученого панича,“ крикнув люто Каленик, піднімаючись с постелі. Але молодиця стрибнула за поріг.

Зінька була вдова, козачка, жила при старій матери и пекла бублики. Ліпше від неї не пік ніхто в Самарі. Каленик познакомився з Зінькою припадково. Ріка Самар, підходячи під Новомосковск, ділиться на двоє: в ліво під монастир йде головна часть, в право по під теперішний Новомосковск ії друга часть Самарчук. Після нинішної Самари тяжко судити о Самарі за часів Запорожя: вона в протягу літ змінялась кілька разів в наслідок весняних розливів. Ще в початках нашого віку старі люде виділи в тій долині, котра тепер зеленіє травою и жовтіє піском, невелічке озеро, куда проливалась, як кажуть, Самар, а після того вона повела своє русло чотири верстов висше и ще в трийцятих роках був на тій части Самари остров, покритий лозиною, по котрім тепер ані знаку нема. Самарчук, входячи в Новомосковск підливає під гору и підмулює берег. Зінька жила тоді над тим берегом. Раз на весні, коли ріка рвалась з берегів и повна була пливучої криги, Зінька, як звичайно, пекла собі беспечно бублики... Нараз затріщала ії хата и переломилась на двоє, и одна часть разом з Зінькою очутилась в ріці.

Каленик стояв на другому березі; він кинувся в воду и схопив потопаючу, та піяк не міг витягнути ії с кручі; на щастє надбігли люде с човнами, а Каленик и Зінька були виратовані.

Зінька перележала після того з неділю в лихорадці, а Каленик попав в горячку и лежав щість неділь без памяти. Єго обходила Зінька. Коли він виздоровів, стала ёму носити рано и в вечір горячі бублики, а до хозяйки ёго, Шгрикиндички, бігати пожичати вогню. Каленик и Зінька привикли до себе и молода вдова полюбила молодого хлопця. Перше ії подружє було гірке; ії віддали за старого. Зіставши мододою вдовою, Зінька стала першою хороводицею, першим голосом на вечерницях. Та не оден козак тримавсь за потилицю, коли посмів пристати до неї. Сам полковник Самарський залицявсь до неї, но и ёго вивела вона с хати кочергою. Полюбила за те Каленика цілою душею. Каленик любив ії на стілько, на скілько любов може погодитись

*

Digitized by Google

з вільним запороським житем, тим більше, що Зінька и літами була старша від ёго. Звідси взялась и заздрість Зіньки; вона слідила за кождим кроком Каленика и зненавиділа дуже доньку Штрикиндички, тринайцятьлітну Маню.

VII.

Наступила нова Субота. На базару, як звичайно, був торг. Баби з молоком нетерпеливо глядали в ту вулицю, звідкіля виізджав звичайно Каленик на сивому коневи. Дожидаючи, стали вони говорити між собою.

„Чи приіхав він с коша у Самар?“ — питалась одна другої.

„Я питала Зіньку, він в Самарі...“

„Каленик, Каленик...“ закричав хтось.

„А се що знов? пішки?...“

„А за ним двох козаків из списами.“

„Ёго ведуть під караулом — от и осаула за ним.“

И дійсно, Каленика повели під караулом на вдивовижу цілому базарови.

Каленикови трафилось бути на тиждні в Січи. Коли він виберався назад у Самар, кошовий дав ёму письмо завести в самарський манастир до бувшого Запорожця Кирила Тарновського, що виставив опісля в самарському манастирі церков св. Миколи. Тарновський мав чимало землі на Запорожю и свою власну плотину через ріку Самар. Під старість пішов він у черці. Запорожці називали ёго для того „диким попом“.

Каленик пішов в манастир по обіді и застукав „в имя Отца и Сина и Святого духа“ до килії дикого попа. На стук вийшов послушник и сказав, що пан-отець спить.

„Ну добре, я обійду манастир, и прийду опісля“, сказав Каленик.

Письма не віддав — кошовий казав віддати самому попови.

Пустинно-миколаївський самарський манастир находиться в двох верствах від Новомосковска, на острові між Самарчуком а Самарою. Ёму більше вже як двіста літ. Ще князь Голицин, коли йшов на Крим був в манастирі и зложив в церкві цінні подарки. Манастир сей, як кажуть, виставило двох пустельників, що вибрали собі тодішний дикий и густий ліс на місце молитви и відлюдного житя. Запороські харцизяки знайшли іх и там, помогли ім виста-

Digitized by Google

вити келіі и стали жити разом з ними. Пустельники, довідавшись про їх кровавий промисл, хотіли втечи, але розбишаки стерегли їх добре, в переконаню, що молитви старців очистять їх гріхи. Вкінци висліджено розбишаків по приказу запороськоі Січи; и при тій спосібности відкрито вбоге житє пустельників. Запороський кіш дарував манастиреви окружаючий ліс и наділив єго землею. Черці виставили відтак гостинний двір для богомольців завели в ріжних сторонах млини, хуторі, управу рілі, сінокоси, ловлю риб на Самарі, пасіки. Кромі того мав манастир богато добровільних подарків від козаків; декотрі запороські старшини доживали ту свого віку. Ту відбувались два рази в рік славні ярмарки: оден на Миколи, другий на Спаса. Манастир дбав и про просвіту. При манастирі була школа для манастирських підданих и для Новосельчан. Каленик зайшов в манастирську ідальню, ёму вточили зараз с під леду смачного шипучого меду и він пішов в сад. Сад манастирський був тоді дуже добре утриманий. Желізних рішеток, що ёго окружали, не було видко зза густих галузок винограду. Каленик ляг під деревом и ростягнувсь в ёго тіни. По манастирському двору ходив и піяв без впину когут, в саду бреніли пчоли, за садом, в лісі, по другій стороні Самари, клекотали над гніздом вірли.

Усе тее навело на молодого Запорожця сон. Заснув він твердо, як сплять по добрій чарці доброго меду. Пробудившись, побачив він, що червоного сапянового реміня, що висів на грудях и де були ёго гроші и письмо від кошового, не було. Не так стало ёму жаль за грішми, як стидно и страшно за згублене письмо.

Каленик підняв на ноги увесь манастир, але дарма! В той сам час въіхав в манастирський двір осаула.

„Еге, пане брате, так я тебе арештую,“ сказав він, довідавшись, в чім діло.

„За що?“ запитав Каленик.

„А за то, що ти не сповнив приказу кошового, згубив письмо.“

„А вам що до того, я перед кошовим відповідатиму.“

„Відповіси и перед кошовим, а що ти в нашому окрузі, то арештую тебе.“

Каленик пізнав, що осаула правду каже, подумав и піддався.

„От — казав дальше осаула — якби старших слухав, я б не поступив так с тобою.“

„Яких старших?“

Digitized by Google

„От хоч би й мене, я ж не останній кіл в плоті в Самарі.“

„А я ж вас не слухав?“

„Та як же?.. Віддаси коня?“

„Коня самому треба.“

Каленика відвели в тюрму.

Каленикови нічого не було за страчене письмо. Кошовий був трохи сердитий, а там и випустив на волю.

„Так тілько дальше роби, казав кошовий, а голову проспиш, не то що свою, а тих, що дадуть тобі в коменду.“

Каленик сам знав, що єго козацька честь втеряла богато, и єго мучило: де ділося письмо? Хто б єго міг узяти? В дома ремінь не міг пропасти. Каленик памятав добре, що положив єго собі за пазуху, памятав добре, що видів єго ще и в манастирі.

„Та ви б пішли до ворожки до Совихи,“ радила ёму Штрикиндичка.

„До відьми?“

„Та що ж? тілько людей ходить, а всім помагає. В Кохана Онисима, вкрадено коні, пішов до Совихи коні твоі — каже — привязані коло згорілого дуба. Пішов там, як раз є коні. Мельник ходив до Совихи, помогла. Та и другим чимало.“

Каленик надумавсь йти до ворожки.

VIII.

На лівому березі Самари, саме против Новомосковска, ще досі є останки великого дубового ліса. Сто літ тому назад, далеко за манастирем, була в середині ліса велика поляна, що звалась „рокитовим полем“. Чорні високі сосни стояли докола якби на сторожі сего місця. Низький сухий верболіз, кропива и полин росли на сій поляні. Зрідка жовтів декуда пісок и видніли чорні якби вигорілі місця, що здавались чорними латками на зеленому покривалі.

Між людьми йшла поговірка, що тут була давніще фабрика салітри, заложена через Петра Великого, а знищена опісля через кошового Костя Гордієнка, як збунтувались Запорожці и перейшли під кримського хана; другі казали, що ту була за кошового Ивана Малишевича фабрика пороху, та що при сій фабриці вирубано в тім місци богато дерева.

За часів Каленика стояла там хата манастирського лісового; але лісовий вже давно був помер, и тепер жила там ёго вдова.

Digitized by Google

Вона була ворожкою и звалась Совиха. Каленик пішов до неї, як ще не дзвонили на вечірню. Десь коло заходу сонця дійшов він на „рокитове поле“.

Покрівля вбогої хати ворожки була на пів перегнита, а на ній аж кипіло чорносивими змиями; вони грались, фалювали, переплітались між собою, скручувались в клуби и знов роскручувались.

В болотнистих сторонах Піддніпровя и Підсамаря, де водні змиі вилізають грітись до сонця, образ такий дуже звичайний. Над хатою ворожки стояла столітня сосна, на котрій було гніздо ворон. Побачивши Каленика, ворони закракали и стали вилітати з гнізда. Перед порогом хати, замість ступня лежав кістяк: величезна кобиляча голова.

Сонце зайшло, кругом почало смеркати. Каленик перехрестився и хотів застукати до хати, коли нараз закричав переразливо над самою головою пугач. Щось подібне до великого чорного кота с крилами и з блескучими очима тяжко піднялось з дерева и полетіло в ліс. Каленик задрожав; постоявши хвилю, застукав він до дверей.

В хаті блиснуло світло. Відтак хтось заворухався в хаті. Ворожка показалась в чорній подертій свиті з накиненим на голову темним платком.

„А то ти, сказала вона, глянувши на Каленика, ну ходи.“

Вона вітворила двері на право, де світилось світло. В маленькій згорбленій хатині стояв на столі каганець. Хліба и соли, як в добрих людей, на столі не було. Не було и образа на покутю. На полицях розставлені були великі горшки, позатикані клочем шерсти, а межи ними стояли вязки якихсь сухих трав, вязки сухих корінців, старих почорнілих грибів.

В Новоселиці росказували дива про Совиху. Казали, що вона прокидуєсь совою и таке инше. Усі ті поговірки станули тепер Каленикови живо перед очима. Сіра земля під припічком се певно взята с під ніг людських для чарів, думав запаморочений Запорожець, а в накритій полотенцем бочці, що стояла в сінях, певно тримає вона, думав Каленик, місяць, схоплений перед підповнем.

Совиха сіла коло кужелі и почала прясти.

— Ну, що скажеш, козаче? — запитала вона, витягаючи с пряжі довгу тонку нитку. Каленик зачав жалуватись, що в ёго вкрадено письмо.

— Знаю — сказала вона.

— Письмо було великої ваги.

Digitized by Google

— Знаю — сказала знов.

— За втрату письма сидів я в тюрмі — сказав Каленик.

— И се знаю — сказала Совиха.

— Так от не знаєш бабусю, куди ділось письмо? — питав Запорожець.

— Того не знаю — відповіла ворожка.

— А не могла б дізнатись?

— Се не легко, але спробуємо. Ходи ти до мене на молодику через три зорі досвітні, через три зорі вечірні, приноси ти міні по три...

Раптовно Совиха перестала говорити. Слово завмерло ій на язиці, оловяні очі блисли якимсь диким огнем; лице ій, досі півсонне, спокійне, викривилось дивовижно, вона скочила з лавки, кинула веретено на землю и закричала до Каленика диким голосом:

— Де клубок?

— Який клубок? — поспитав Каленик.

— Де клубок з нитками, що лежав на столі?

— Не знаю.

— Віддай клубок, проклятий, ти ёго узяв.

Каленик почав божитись, що ёго и не видів. Вона схопила за каганець, кинулась з ним під стіл, не знайшла, обшукала усі кути, нема!

— Віддай, віддай, треклятий, ти вкрав ёго, захрипіла відьма.

И вона вхопила ёго сухими руками за горло.

Каленик відіпхнув ій так, що вона вдарила головою в стіну.

— Щоб тобі не було ні стежки ні дороги, ні в сухому полі криниці, ні в бою товариша, ні в любощах дівчини, кляла відьма, — щоб тобі, безвіре проклятий, зазуля біди накувала, щоб тебе...

Каленик вибіг не оглядаючись с хати, а то ще б відьма перекинула ёго в вовкулаку. Щоб відігнати чари, він читав через цілу дорогу молитви. Прийшовши до дому, побачив він, що відьма добре казала, Клубок знайшовся в ёго широких запороських шараварах. Без віжи Каленика скотився він там из стола.

Каленик постановив віддати клубок ворожці. На другий день рано сів він на коня и попрямував ид манастирському лісови.

Підъіжджаючи до манастирських воріт, двох черців з дубинами сторожило біля чогось, завитого у рогожу.

— Який гріх, казав оден, и подумати тяжко.

— Де вона повісилась?

Digitized by Google

— Над своєю хатою, на сосні з воронячими гніздами.

Нічого вже було іхати Каленикови в „рокитове поле“. Совисі прийшов конець.

— Що робити с клубком? думав він.

Клубок був намотаний простими нитками, а здавався дуже тяжким. Каленик почав змотувати нитки, в середині показалась синя китайка, він розвинув китайку и побачив малий золотий годинник з богатими камінями, и перстень с червоним як кров рубіном.

„От чого боялась вража відьма“, подумав він, и від разу стала в ёго думка, дати се у церков Божу.

Каленик поступив у манастир; игумен приймив дорогоцінности и повісив перстень під образом Матери Божої, рядом с срібними руками, ногами, очима и т. д., що їх понавішували тут чудесно уздоровлені.

За Каленником приіхав в манастир и осаула.

— А ми ждемо на вас цілий день — сказав чернець до осаули — без вас не могли ми поховати тіла вісільниці, а пора вже.

— Та треба було заіхати у хутір до пана Пискача, знаєте, коло станової слободи, казав осаула, там, дали знати, сталась велика крадіж. Ні сліду, так якби в воду кинуло.

Осаула пішов після того у церкву. Він прикляк набожно перед образом Божої матери и нараз скочив, побачивши золотий перстень з рубіном.

— Скажіть пан-отче, звідки се у вас?

— От він сам, щирий добродій дому Божого — сказав чернець показуючи на Каленика.

— Ага! аж закричав осаула.

— Та то ще не усе, говорив чернець, и витягнув из скринки золотий годинник.

— А якими богувгодними ділами добув ти голубчику того добра? запитав осаула Каленика.

Каленик росказав дрожачим голосом усе як було.

— Говори, що хоч, а то усе вкрадено в пана Пискача, сказав осаула, а де ж дроші?

— Я не знаю.

— Ну ми тебе запитаємо, я тебе пане брате беру під сторожу... А що коня не віддаси?

Каленик мовчав, діткнений новим горем, наче громом з ясного неба.

Digitized by Google

IX.

Бідного козака посадили в паланочну тюрму, що звалася „секвестер“; вона була разом складом для воєнних нарядів, вікон в тюрмі не було ніяких. Задля великого проступку прикували Каленика до армати.

Третёго дня рано вдарило Каленика світло в очи. Двері вітворились, в тюрму увійшли козаки, ведучи попереду Головку, Каленикового чуру.

— Добри день батьку.

— А то ти Головко, здоров був.

— Сидиш батьку?

— Засадили, як видиш.

— Не тобі ту сидіти, батьку, а міні.

— А то чому? — запитав Каленик.

— А тому, що я старий а ледащо.

— Так се твоя робота діло в пана Пискача?

— Еге — сказав Головко киваючи сумно головою.

— Так ти с Совихою заодно?

— Та так.

— Ах ти нещасливий — аж крикнув Каленик.

Корній Головко признався перед старшиною до всего и Каленика випустили на волю.

— Ну йди, йди з Богом, нема що с тобою робити! сказав осаула Киндій до Каленика випускаючи ёго на волю, а коня не продаси?

— Вже раз сказав я що не продам.

— То проміняй.

— Ніяк не можу.

— А ну, Каленик, попробуєм мого коня, сказав Киндій, я купив ёго вчора.

Каленик пристав на те. Вони поіхали по дорозі, що веде до Половиці. Виіхавши на чисте поле, пустились в заводи. С початку іхали рівно, Каленик стримував свого Калгана, але коли порівнались с курганом, що стояв коло дороги на розграничю, кінь Каленика захропів, скочив в бік, піткнувся, а Каленик полетів коневи через голову. Осаула випередив ёго тим часом далеко, але Каленик піднявся, вскочив знов на коня, и як трупув ёго за ухо, як се ёму Татарин був сказав, кінь полетів як вихор, порівнався з осаулою, перегнав ёго, и зіставив буланого осаульского коня на цілі гони за собою.

Digitized by Google

— Буде, буде, пожди, що за чорт під тобою! кричав осаула и затримав свого коня цілого в піні и пороху. Каленик вернувся. Вони поіхали вільною ступою назад через передмістє Новоселиці-Воронівку. Через цілу дорогу тілько було и мови в осаули, що хвальба Каленикового коня.

В дома ждав на Каленика обід. Була неділя. Маня тілько що вернулась с церкви и носила ёму обід с хати через двір у комору. Подаючи, говорила вона усе піби сердито, а с хитрим усміхом:

— От вам локшина с куркою.

— От вам пампушки з олієм.

— От вам печена качка з яблуками, лемішка з молоком, вареники...

Маня була дуже гарно вбрана. На пій була біла вишивана сорочка, червона спідниця; на шиі висів хрестик на чорній бархатці, на ногах санянові червоні черевики — подарок тітки.

Каленик не міг налюбуватись Манею.

— А тим, що найсолодше, не почастуєш? запитав ii.

— Чим би то? варениками? ту й вареники є.

— Ні, не варениками.

— Чим же, може медом? ріжками?

— И не медом и не ріжками?

— А може кавуном?

В відповідь на теє, схопив ii Каленик и з жаром поцілував.

В саду за корчами, що росли коло самоі комори, щось якби зашелестіло. Ні Каленик, ні Маня не запримітили того. Маня, почервонівши як рожа, втікла борзо с комори.

X.

На другий день рано Новосельчане йдучи на базар, зупинялись перед двором Штрикиндички, и якось дивно крутили головами. У Штрикиндички стояли ворота вітворені, обі іх половини були сперті на пліт с середини двора.

Дві сусідки, одна йшла на базар, друга з базару, стрітились як раз перед самими воротами.

— А то що кумо? Яке нині свято в крамарки, що ворота в неі на роствір?

— А таке свято, що вони вимащені дігтём, та для того завернула вона іх у двір, для сорому.

Digitized by Google

— Не вже ж її донька...? Таж вона ще підросток!

— Та що ж що підросток? Не даром в них Каленик нахлібником.

— Та се ёго парубоцьке діло, але дівчина, дівчина.

Тим часом в хаті у Штрикиндички плач та зойк. Мати тягала доньку за волосє.

Зінька не приходила цілий день проти звичаю. Усі догадувались, що діло з воротами — її робота.

На другий день рано прийшла Зінька, вона принесла Каленикови горячих бубликів.

— Ти вимастила ворота? запитав її гостро Каленик.

Зінька почала відпиратись.

Каленик взяв нагайку из стіни.

— Признайся, ти?

— Ні.

— Ну, сказав він лагодячи голос, скажи правду, я усе тобі пощу, я поцілую тебе, скажи, ти?

Вона схилила голову и відповіла тихо:

— Я.

— Ах, ти гадино, закричав Каленик.

— Бий мене, тілько прости.

— Щоб твоім духом ту не пахло.

Зінька затряслась наче в лихорадці и стрімголов вибігла с комори.

Не минула година, як на дворі роздались крики; Каленик вибіг на двір и Штрикиндичка вийшла с хати. На дворі кричала сусідна девятилітна дівчина.

— Ой лихо, ой нещастє, Зінька втопилась!

— Втопилась? повторили разом Каленик и крамарка.

— Я гнала гусей. Вона перебігла коло мене, така бліда простоволоса. Зняла с себе намисто з дукачем и каже: Віддай ёго Мані, та проси, проси її, щоб простила мене грішну. А сама кинулась в Самару саме в те місце, що зовесь „Чернечим пеклом“.

— Чому ж ти не сказала, щоб хто зупинив її? крикнув досадно Каленик.

— Та не було ані одного чоловіка. Дивлюсь з гори, раз перехрестилась, увійшла в воду, вернулась; другий раз перехрестилась и знов вернулась, а третий раз вже не хрестилась ино скочила просто з берега сама у найбільшу глубину. Тілько її й виділа.

Digitized by Google

Оден Каленик знав, що причиною смерти Зіньки був він. Перед всіми завинила вона, тілько не перед ним. А Маня? Хто не знає, яке пятно тяжить на добрій славі дівчини, коли ії вимастять ворота дігтём? Щож діяти було тепер Каленикови?

Женитись на Мані? Але він ії не любив так, як любив колись Зіньку. А що більше, в ёго літах „ошкапитись“, як казали Запорожці, значило, покинути Запороже, лицарство, стати лежибоком-гречкосієм. Міг він вправді ще осісти на Запорожю зімовиком, бо тоді вже зачинали жонаті Запорожці жити по зімовиках, але все таки мусів би роспрощатись с козацькою славою. Не бути ёму ніколи отаманом, не мати ніколи осібного відділу під своєю комендою, бо се належало виключно до справдішних лицарів, черців-козаків, нежонатих Запорожців.

Каленик осідлав свого Колгана и поіхав манастирським лісом, щоб розігнати сумні думки, що так и навалом пхались в голову.

Зо дві гони перед перевозом побачив Каленик якогось іздця напротив себе.

Він став рівнятись з ним.

— А, Каленик! крикнув іздець.

— Пан осаула! відкликнувсь Каленик.

Вони станули оден проти другого.

— А що продаси коня?

— Е, стара пісня, пане осауло!

— Продаси коня, чи ні? повторив осаула.

Каленик промовчав.

— Чи продаси міні коня, чорт би твого батька....? закричав у третє осаула.

Ту запримітив Каленик, що осаула був сильно пяний. Він повернув конем в бік и сказав:

— Ну, ну, завтра поговорим об тім, пане Сидоре, не лайся.

— Так от най не буде ні міні ні тобі, сказав осаула, и вистрілив коневи просто в лоб.

Оголомшений падом коня и не памятаючи себе, витягнув Каленик пистолет и післав кулю пану Сидорови просто в груди. Той зойкнув три рази и повалився на землю рядом с конем Каленика.

С початку блиснула в голові Каленика гадка — втікати.

— Ні, сказав він по хвилі, втічеш тілько перед людським судом, и не рушився з місця. В гіркій роспуці ляг він коло

Digitized by Google

трупа чоловіка и товариша-коня, и так застали ёго козаки, що прибігли на вистріл, як на трівогу.

XI.

Страшна кара ждала Каленика. Після законів запороських, козак, що вбив козака, закопувався живцем з домовиною вбитого у могилу. Покійний осаула Киндій мав другів чимало на Січи. Сіромахи любили ёго за те, що любив часто поіти іх, особливо по повороті с щасливих походів. Тож як зачули на Січи, що Каленика судити мають в паланочному суді, підняли зараз крик усі братчики: „суд над ним належить до нас, до головної коменди; сюди ёго давайте“. Декотрі зачали згадувати, що Каленик вже раз письмо згубив.

— То все був ледащо козак, казали про ёго декотрі сторонники покійного Киндія. Але кошовий любив Каленика и старався як міг, злагодити ёго кару. Він довів до того, що Каленика судили в Новоселиці там, де був сповнений гріх. Не в силі однако ж був він спасти Каленика. Безрідне товариство запороське знало добре, що Січ стоіть тілько на тісній звязи цілої громади козаків, на тіснему брацтві, для того кривду одного козака вважало кривдою цілого товариства. Одну пільгу зроблено Каленикови. Ёго постановлено не закопувати живцем, а посадити „на гострий паль“.

День, в котрім ведено Каленика на смерть, був ясний и погідний. Ще досвіта оголошено на базарі народови засуд.

Каленика вивели під конвоєм с секвестра. Він був блідий, як полотно. Чуприна була закручена за праве ухо, вуси сторчіли в долину.

На ёму була запороська одіж, зелена черкеска з вилётами, чорні шаравари и жовті сапянці; шапка заткнена була за пазуху. Він тримав в руках запалену воскову свічку; горячий віск капав ёму на руки, але Каленик не чув болю. При виході с тюрми він глянув на церков и перехрестився. Баби на базарі, як ёго побачили, зараз и заголосили. С церкви винесли хрести, хорутви; задзвонили в похоронного дзвона.

Попи в часі походу співали литію и зупинялись дванайцять разів, читаючи кождого разу по зачалу тих дванайцять евангелий, що читаються на страсти в великий четвер. Каленик підходив кождого разу и схиляв голову під евантелию.

Digitized by Google

Пів верстви від Новоселиці на дорозі в Половицю стоїть невеликий курган; він тепер носить назву „Каленикової могили“. На тому місци впав Каленик с коня ідучи з осаулою. На тому кургані був тепер заткнений на сяжень високий паль з желізним гострим шпилем на горі.

Попи скінчили співати, поблагословили Каленика и відійшли. Тоді вдарили знов в кітли, а як замовкли, прочитав писар Каленикови засуд на смерть.

Каленик перехрестився и с поклоном на усі чотири сторони сказав:

— Простіть мене люде добрі, простіть православні!

— Бог тебе простить, роздалось з усіх сторін в оден голос.

Підійшов кат, він зняв с Каленика черкеску и звязав ёму з заду руки. Наблизились помічники ката, влізли на драбину, підняли Каленика в гору — и страшна кара була сповнена. Шпиль ввійшов нещасному в середину тіла. Нарід крикнув и застогнав.

Труп Каленика зіставсь під охороною сторожевих козаків на страх и примір другим через шість неділь на стовпі. Внутрности ёго вигоріли, тіло вивітрилось и висохло так, що за найлегчим повівом вітру поверталось на шпилю. Довго-довго тямили имя Каленика и ёго страшну кару на Вкраіні.

Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині.

проф. *Ганса Шеля.*

IV.*)

Сторонництва реформові и суспільнореформаторські напрямки.

Пригадуємо ту ще раз, що не говоримо о тім, яке хто становиско займає в господарських (економічних), але тілько в суспільних питанях; не говоримо про групи господарські, але про суспільнополітичні. Яка ріжниця між одними а другими, було вже сказано. Питаня господарські, се питаня хвилевої вигоди, властиві „питаня на часі“. Коли н. пр. о те йде: чи має бути границя свобідна для перевозу товарів, чи обложена митом фінансовим, а то й митом охоронним (хоть и те питане мож розбирати с становиска суспільнополітичного); чи має бути

*) Гл. „Правда“ р. 1879 випуск VII. стор. 423.

Digitized by Google

монополь або инші форми оподаткованя, чи податки прямі, чи посередні, около всіх тих питань можуть потворитися групи, котрі завтра назад розійдуться, скоро лиш дотичне питанє залагоджене, взглядно дотична постанова переведена. Але питаня суспільнополітичні тикають самих основ суспільного ладу: впорядкованя власности, поділу достатків, взаємин між власностю а працею. Вони тикають по части интересів, а по части й віри, а именно о тілько віри, о кілько залежать від почутя справедливости або несправедливости теперішного ладу суспільного и від переконаня о ёго конечности або о потребі ёго зміни. Для того то й сторонництва, котрі громадяться около сих питань, без міри важнійші и більше трівалі від груп чисто економічних або формально політичних.

Ми бачили, на яких загальних суспільнополітичних основах стоіть більшість політичних ліберальв и консерватистів, сказати просто — більшість маючої верстви. Доки вона держиться тих основ, на котрих збудована вся новійша суспільність, доти не потребує окремого суспільнополітичного програму. Адже сей програм, се як раз ii вольноторговельні погляди. Але скоро с тої маси виділяться групи, що хоть з легка сумніваються о трівалости сих основ и бажають хотьби невеличких змін, то мусять, розуміється, більше або менше докладно означити поодинокі точки, котрі по іх думці потребують зміни та реформи. Звісно, що в Німеччині є вже кілька таких груп, котрі виділилися с консервативної маси.

Розгляпемо передовсім одну парість ліберalів, сторонництво поступове, або просто т. зв. поступовців. Правда, іх основні погляди ледво в чім відмінні від ліберальних, але у них є деякі домаганя, котрі в певнім згляді поповнюють ліберальні установи. За ними розгляпемо аграріів, або т. зв. тепер податкових и економічних реформовців, парість консерватистів; відтак підуть ультрамонтани або сторониицтво католицьке, котрого програм ставить різко означені и стосунково далекосяглі суспільнополітичні домаганя. Вкінци переглянемо й наукові напрями, не стоячі в безпосереднім звязку с політичними сторонмицтвами, а именно державних соціялістів и катедерсоціялістів.

Перші затим німецькі поступовці. Розуміється, немісце ту росказувати іх політичну историю.*) Яке становиско займають німецькі поступовці зглядом суспільних питань, се видно буде найліпше з отоих кількох точок іх програми:

Вменшенє и рівнійший поділ тягару військового через скороченє часу служби, через повне переведенє загальної воєнної повинности и улегшенє доступу до однорічної охотницької служби.

Розділ тягарів податкових відповідно до сил економічних, значить, як найбільше ограничене посередного податку а особливо знесенє по-

*) Дивись: L. Parisius, Deutschlands politische Parteien und das Ministerium Bismarck, 1 Band. Berlin, Guttentag, 1878. В тій книжці згромаджений богатий материял про зверхну историю політичних сторонництв від р. 1848, а особливо про поступовців и національлібералів.

Digitized by Google

датку за сіль. Піддержане свободи переходу, свободи заробкованя и свободи стоваришень. Підпиране загального и технічного образованя робучої верстви, а особливо учеників.

Правне признане стоваришень угрунтованих на самопомочи.

Росширене економічного праводавства, особливо зглядом охорони житя и здоровля робітників, женщин и дітей, зглядом робучого дня, фабричного регуляміну, промислових судів полюбовних та мирових.

Реформа праводавства акційного, а именно введене острійшої одвічальности основачів та завідачів акційних товариств и введене відповіднійшої контролі з боку акционерів.

Видно с того, що поступовці з одного боку ні в чім не схибляють з ліберальних основ, але з другого боку далекі від тої трівожности та тісноти поглядів, яку ми бачили у більшої части ліберальов, від коли социяльна демократия стала потужним сторонництвом.

Суспільнополітичне змаганє німецьких поступовців очевидно таке: признаючи хиби нинішнього суспільного ладу щукати таких установ, при помочи котрих мож би було на грунті истнуючих порядків власностевих та заробкових зібрати до купи слабші суспільні елемнти, стати до бою с сильнійшими интересами економічними и перевести сей бій о скілько мож рівним оружєм. Через те має бути и материяльно справджена идея вольної торговлі, котра правним способом ставить напротив себе капітал и працю, як рівно сильно и взаімно себе скріпляючі части. Держава ж має виступати як праводавець, а не вмішуватися беспосередно власними економічними средствами.

Мож спорити, чи се дорога добра. З одного боку можна закинути, що тим зробиться за мало; держава мусить далеко сильнійшими средствами вмішатися в боротьбу господарських интересів и основно змінити вимінки заробкованя. З другого боку закидають ліберали, що се невластива річ — перечити таким способом гармонію интересів и дружність праці та капіталу — підставі науки вольноторговельної, а й небеспечна річ підпирати організації робітницькі, що можуть відтак стати до завзятої боротьби супротив предприємців; підпиране робітницьких організацій зміцнить тілько розлад та суперечку интересів. Оптимісти можуть закинути сій програмі, що такої державно уладженої самопомочи не потрібно, а песимісти знов можуть закинути, що вона тілько приспішить социяльну революцию.

Як уже сказано, — в ділах суспільних богато залежить від віри; не лиш доброго обрахованя, але й належитого такту потрібно, щоб втрафити на добру дорогу. Чи тактика поступовців властива, сего ту не потребуємо рішати. Але коли хто вірить, що тими способами дасться вдержати суспільний супокій, дасться забеспечити суспільности здоровий розвиток, то той мусить ушанувати змаганя поступового сторонництва, що береже порівно интереси маючих и немаючих и позитивними реформами запирає дорогу радикальній опозиції. А сумніватися о щирости тих змагань поступовців, закидати ім, що вони виставляють в своїх програмах такі жаданя тілько як політичну приманку для робітників — не маємо ніякого права. Так само не мож поступовому сторонництву того брати за зле, що воно домагаєся зміни систему податкового и прямує до идеального систему беспосередних податків.

Digitized by Google

Аджеж такий систем ніяк не перечить ліберальним основам, на яких стоїть сторонництво; противно від часу фізіократів він згідно с прочими засадами лібералізму становив ціль, до котрої повинна намагати вся політика податкова.

Сторонництво поступове, се, як бачимо, парість лібералів, котра збочує троха на ліво; між тим група аграріів, або, як вони теперь зовуться, податковых и господарських реформовців, се парість консерватистів, котра від них знов збочує ще більше на право.*) Аграрії не становлять відрубного політичного сторонництва, але становлять передовсім сторонництво господарське, хоть и з ясно сформулованими а бодай виразно значними суспільнополітичними вимогами. Члени сего сторонництва — найдавнійші и найзнатнійші шляхоцькі родини — а також письменні ёго заявленя и прилюдні програми намагають до того, щоб виступати против теперішної переваги рухомого капіталу в цілім системі заробкованя. Ось деякі, важні для нас, точки їх програми:

Сторонництво повинно домагатися рівнійшого поділу податків, щоби перетяжена тепер власність грунтова и чесна праця у всіх галузях могла свобіднійше розвиватися.

Треба усунути подвійне оподаткованє, яким є податок грунтовий, домовий и заробковий. Треба висше оподаткувати всякі ренти, аніж дохід с праці. Треба відповідними способами запобігчи тому, щоби грошевий капітал не міг виховзуватися від оподаткованя.

Стоячи на грунті вольної торговлі сторонництво противиться митам охоронним. При всякіх митах фінансових та посередних податках треба зважити те, що вони не надто шкідливо вливають на вподинокі околиці та верстви людности.

Угодам між сільскими робітниками а наймаючими треба надати таку правну форму, котра б забезпечувала обі сторони через швидке розсуджуванє спорів в першій инстанції місцевою поліцією.

Сільску власність грунтову увільнити від гнету римського права, а особливо надати ёму иншу, ёго природі відповіднійшу форму задовжуваня и німецьким обичаям відповіднійше право наслідства.

Нерозумно бубо б називати всі вимаганя прямо реакційними и яко не на часі відсувати іх на бік. Є в них деякі основні думки, котрі відступають від лібералізму, а властиво ёго поповнюють и далі розвивають. Найважнійша с тих думок, се домаганє аграріів, щоб интереса грунтовоі власности находили більшу підпору, а именно домаганє реформи способу задовженя и права наслідства. Ми вже вперед признали, що се й є слаба сторона теперішної господарки народнёі и що аграрії мають добру причину винити римське право власности за ту недостаточну охорону сільских интересів в новійших часах. Римське право намагає, як звісно, до різкого розграниченя, а тим самим и до

*) Запевне звісно буде ч. читачам, що означіня „на ліво“ и „на право“ взяті ту так, як вони уживаються в парляментарній бесіді в Німеччині и других конституційних краях заходу. Там именно в парляментах засідають найскрайнійші радікали по лівім боці, а реакціонери по правім, — а між тими двома крайностями розміщуються всі прочі відтінки політичних переконань.

Digitized by Google

рухомости власности, и ані воно, ані римське право гіпотечне ані весь формально-правний спосіб пійманя господарських діл, котрий на ново віджив в новійшій ліберальній господарці, — зовсім не мали на оці увзгляднювати окремі потреби сільского господарства. Виступаючи против сего лиха аграрії поступають зовсім справедливо. Але з другого боку хибляють вони тим, що всю вину звалюють на право, а не кладуть в рахунок надужитя та нерозумної господарки самих интересованих осіб, котрі нераз легкодушно задовжуються або купують грунт за таку високу ціну, яка ім ніколи не виплатиться. Впрочім сторонництво само не подало ще в тім згляді ніяких внесків для практичного переведеня.

Дуже важне в згляді суспільнополітичнім вимагане аграріїв тикає відносин між робітником а предприємцем, при чім аграріям, розуміється, ходить передовсім о робітників сільских, хоть тих интереса не дадуться відділити від интересів прочих наємних робітників. Правда, коли б відносячуся сюда точку їх програми піймати чисто в такім значіню, що недодержане контракту робучого повинно кримінально каратися, (а таке пійманє справді проявило богато аграріїв), то се була б штука вповні реакційна. Не можна сего погодити з лібералізмом, бо стосунок приватно-правний ту стався б уже публично-правним. И сторонництво ціле відступило від такого пійманя и хилиться до посередного виходу, виказуючи загальне, але зовсім виразне жаданє — поповнити ті недостатки, які викликало приложенє чистих вольноторговельних теорий в відносинах між робітником а предприємцем. И ту не поставили аграрії ще ніяких внесків здалих для практичного застосованя.

Третя, ще дальше йдуча суспільно-реформаторська група, се прихильники теперішного ультрамонтанського або католицького сторонництва. Воно заступає суспідьнополітичні напрямки католицькоі церкви и ті напрямки остануться при нім, хоть би ультрамонтанське сторонництво й зовсім перестало бути сторонництвом політичним. Се сторонництво, як звісно, не тілько від давна слідило уважно за всіми суспільними рухами, але брало живу участь в змаганях нисших верстов, признавало ім правду и вмішувалося до них через закладане челядницьких товариств и пр. Як раді ультрамонтани зближитися до робітників, свідчить „Начерк політичної програми для католиків Німецькоі держави“ помершого фрайгера фон Кеттельера, епископа Майнцкого, в котрім він побіч реформи податковоі на користь біднійших верстов и побіч жаданя, щоб желізниці стояли під беспосередним зарядом держави ставить ще ось які обширно мотивовані жаданя: „Корпоративне впорядковане робітників та ремісників; правна охорона робітницьких дітей и робітницьких жінок від висисаня через грошевий капітал; охорона робучих сил через устави про час робучий и святковане неділі; правна охорона здоровля и моральности робітників у варстатах та майстернях; настановленє инспекторів, котрі б пильнували перестеріганя прав виданих для охорони робітників.“

Але властивою католицько-суспільною програмою треба ще й нині вважати те, що крилошанин Муфанґ висказав 27. лютого 1871 в Майнцу перед своіми виборцями. Там він відповідає на питанє: Як може и мусить держава помагати біднійшим верствам? и ставить чотири вимоги:

*

Digitized by Google

1) охорону праводавства, 2) підмогу грошеву, 3) вменшенє податків и тягарів військових и 4) ограниченє власти капіталу. В дальших виводах жадає Муфанґ ось чого: охорони робітницьких спілок; правного означеня робучого дня, робучої плати, праці женщин и дітей та надзору над майстернями; державної грошевої підмоги для продуктивних спілок и подібних предприемств, котрі намагають до того, щоб зробити робітника самостійним. Прочі точки не розібрані докладно. А церков повинна також впливати духом любови, котрий вона ширить добрими ділами, котрі вона повнить и до котрих спонукує; потіхою, котрої уділяє ту и обіцянками ліпших благ по смерти.

Бачимо, що ся програма далеко різче але й одностороннійше напирає на хиби нинішного ладу в заробкованю, як програма аграріїв. Бо коли аграрії напирають на интереси грунтової власности супротив рухомого капіталу та на установи, котрі б уладили хороші взаємини між робітником а наймаючим, то католицьке сторонництво турбуєся виключно загальним піднесенєм працюючої и немаючої верстви.

Далеко не так рішучо як католицьке виступало досі протестанське духовенство до суспільного руху. Розуміється, и ту не хибне щирих намагань до злагодженя очевидних недостатків суспільних, не хибне упімнень до висших верстов, щоби в своїх відносинах до нисших водились засадою християнської любови. Була б се неможлива и с цілями християнської церкви надто суперечна річ, як би при теперішнім так явнім суспільнім роздорі ії слуги сиділи без діла и бодай на тілько не виступали за границі простого дущпастирства, щоб добрими радами старатись о доконанє перемиря між обома розъєднаними сторонами. Але ті змаганя протестанських духовних уже для самого положіня їх церкви не проявляють такої єдности и сили, яку може проявити католицька церков.

Аж в найновійших часах, як звісно, почалось и протестанське духовенство живійше рухати. Кількох протестанських духовних враз из ще деякими людьми однаких переконань, знаними під назвою „державних соціялістів“ (Staatssocialisten) заснували тижневу газету тої самої назви, заложили „Центральний звязок для державної реформи“ и „Християнсько соціяльне робітницьке сторонництво“, котре с початком 1878 р. в Берліні числило 1700 прихильників, а й по провінциі значно ширилося.

Ся група не вступає в ніякі звязки с політичними сторонництвами и бодай поки що стараєсь именно опертися на протестанськім духовенстві. Ії головні засади ось які: В теперішнім ладі заробковім є великі хиби, а именно: великі маєтки переважають и ростуть над міру, витискають дрібнійших заробкуючих та селян; положінє наємних робітників непевне та тісне; боротьба між різними интересами ведеся завзято и без огляду на способи. Се стан важкий, поганий. А єго піддержує, ба ні, заострює раз у раз именно на користь маючих теперішний парляментарний уряд та недостача гуманних и правдиво християнських засад в заробковім порядку. Поправа сего всего може бути лиш така, щоб монархия енергічно вмішалася в діло, спинила клясову боротьбу и завела відповіднійші господарські порядки, а заразом, щоб

Digitized by Google

віджив дух християнства, що передовсім є завданем слуг християнської церкви.

Се суспільнополітична програма, котра з одного боку рішучо відпекуєсь від усякого революційного змаганя, зовсім піддержує основи ліберальної суспільности, с. є. загальне переведене приватної власности, самостійність родини основаної на одноженстві, господарську самоуправу єдиниць, свободу робучої умови, особисту свободу и рівність, — але з другого боку на державу вкладає дуже широкі завданя в тій цілі, щоб цілим рядом суспільнополітичних установ поправити и обезпечити положіне робучої верстви, щоб ограничити господарську власть капіталу. Видимо затим, що ся програма о кілько лиш може зближаєся до соціяльдемократів, але не стаєся революційною, а заразом виповідає війну соціяльдемократам за їх змаганя звернені против основ теперішної суспільности, намагаючі до суспільного и політичного перевороту, а при тім нехристиянські, материялістичні. Як поступовці, так и християнсько-соціяльне сторонництво особливо напирають на сесю боротьбу с соціяльдемократами а се именно тому, бо у тамтих в деяких а у сих в многих точках жаданя як раз такі самі або дуже подібні, як и у соціяльдемократів, тілько що оперті на зовсім иншій основі.

Ліберальні а по части и консервативні газети дуже остро нападали на тих „попів“ не знаючи властиво й самі докладно, за що. Адже християнсько-соціяльне сторонництво не менше від них самих прихильне и вірне теперішному ладови. Що заміри їх зовсім сумирні, про те й сумніватися не можна, хоть дуже можна сумніватися, чи поступоване їх доведе до цілі.

О кілько вказані ту суспільнореформаторські змаганя виродилися з наукової критики теперішного суспільного ладу, а о кілько викликали їх практичні потреби, се тяжко означити и для нас без ваги. Але певна річ з одного боку те, що ліберальні погляди и установи найшли сильну підпору в німецькім науковім опрацёваню та розширеню фізіократично-Смітівської науки, с. є. вольної торговлі, сформулованої насамперед французькими фізіократами, відтак Адамом Смітом, Рікардом и їх наслідниками, особливо внять таки Французами Жаном Баптістом Сеем, Бастіа и др. А з другого боку й те певне, що критичний и исторічний напрям, котрий проявився від половини сего віку в німецькій соціяльній науці значно зміцнив показані ту реформові змаганя. Так само певна річ, що сей новійший напрямок соціяльної науки повстав під впливом критики суспільнополітичних теоретиків (почавши від Сісмонді и Сен-Сімона) на вольноторговельну науку. Правда, аж до початку тамтого десятиліття здавалось, що так званий „учений світ“ не хоче ніяким способом піддатись впливови соціялістичних наук. Хоть в фаховій літературі Бруно Гільдебранд в своій „Nationalökonomie der Gegenwart und der Zukunft“ (Frankfurt a. M. 1848) й підніс наукову вартість соціялістичних теорий и звернув увагу на їх критику Смітіянізму, то прецінь не вдалось ёму при помочи тих виводів проложити дорогу яким небудь новим економічним теориям, не вдалось створити „суспільної економиі будучности“. Рівночасно представив також Льоренц Штайн в своій „Geschichte des Socialismus“ наукові идеі та реформові пляни сего напряму дуже приступно та обективно и вказав їх

Digitized by Google

велику вагу. Одній и другій книжці признано велику вартість, але на теорію не могли вони мати глубшого впливу. Вольноторговство с своїми абстрактними формулами и абсолютними судами панувало й далі на катедрах и по газетах. Між тим однако настала поволі зміна в методі слідженя, котра мусіла економічну науку зробити приступнійшою для нових идей. Як звісно, Рікардо и ёго ученики зробили суспільну економию наукою чисто дедуктивною: з дуже простих але по части й дуже односторонних засад втягали вони цілу масу виводів и старались іх прямо приложити до дійсного житя. Аж від 50-их років Бруно Гільдебранд, Штайн, Рошер, Кніс и др. проложили дорогу историчному слідженю. Се повело до того признаня, що всі засади суспільної економиі — взглядні, историчні прояви. Признано, що ріжні ступені культурні проявляють також ріжні потреби, що затим ріжно уладжуеся іх суспільне господарство, а відповідно до того й суспільна економия мусить ставати на щораз инші основи. А звільна прийшла привичка — прикладати сю мірку й до фізиократично-смітівського систему: с того вийшло, що й сей систем не є, як звичайно вперед голошено „вічним и незмінним законом природи", але випливом часових потреб, що яко такий він зовсім усправедливлений але, розуміеся, так само як и всі прочі людські установи та науки, потребуе невпинного розвитку та досконаленя.

На сій підставі повстала в половині 60-их років молодша німецька школа суспільних економістів. Іі органом були „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", засновані 1863 р. Гільдебрандом. Погляди сеі нової школи відмінні від давнійшої и загально знані під назвою „Катедерсоциялізму" основуються головно ось на чім: Не досить є різко розграничити права власности, не досить формально забезпечити господарську самоуправу, не досить дати вільний простір господарському егоізмови чи там, як вольноторговці з англійська кажуть „власному интересови". Сего ще не досить для осягненя господарської дружности в суспільности, а ся дружність не може мати иншої ціли, як тілько ту: запевнити всім членам суспільности як найбільшу міру добробутку. Для осягненя сеі ціли не треба лякатися обаленя пересуду старої школи, що держава най не вмішуеся в господарські діла. Противно, треба належно оцінити змаганя „социялістів", котрі именно кладуть великий натиск на взаімність суспільних прав и обовязків, а також звернені против вольноторговства наукові висліди такого Фридриха Ліста, котрий підносить народню сторону суспільного господарства, а й ще праці вище згаданих ученых, котрі виказують взглядність та змінність законів економічних порядкуючих ціле суспільне житя.

Сей науковий напрямок виступив відтак прилюдно, скликавши в осени 1872 всіх прихильників на „конференцию для омови суспільних питань" до Айзенах и заложивши 1873 „Звязок для суспільної політики" (Verein für die Socialpolitik), котрий особливо положив заслуги збірником наукових розвідок про многі біжучі питаня суспільні, котрі містять богато цінних материялів.*)

---

*) Schriften des Vereins für Socialpolitik; Leipzig, Dunker u. Humblot 1874 и далі.

Digitized by Google

Що сей науковий напрямок має підставу, о тім не може бути й сумніву при безсторонньім огляді діла. Подібні напрямки в наукових змаганях замічаємо и в инших краях, котрих господарські та суспільні порядки виросли на таких самих основах, що й німецькі. Друга річ, чи відповідне було виступленє сего напрямку в Німеччині в формі товариства. Се можна було признати на тілько, на кілько „Звязок для суспільної політики“ хотів виступити супротив агітаторських зборів старої вольноторговельної школи, а именно против „суспільно-господарських конгресів“ зложених з ліберальних газетярів та купців, котрі мали великий вплив на пресу и на праводавство. Ті збори були відповідні и заслужені, доки йшло о прокладенє стежки для первісного ліберального праводавства и сила їх лежала в тім, що вони голосили односторонні, але ясно сформуловані засади. Але в новійшім руху, йдучім против вольноторговства и звіснім під назвою катедерсоциялізму (се тому, бо головні речники того руху були професорами суспільної економії по німецьких університетах) не було таких одноцільних, ясних засад, яких треба для прилюдного агітаторського виступленя; для того то нічого було ждати надто великих користей з академічних розговорів, котрі від р. 1873. рік річно відбувалися на зборах звязковців в Айзенах. Праця поодиноких учених, не переривана публичними виступами и через те подекуди тісна, була б може видала кращі плоди. Але непевність и незгідність суспільнополітичних поглядів*) довела до фактичного (хоть и не формального) розвязаня Звязку для суспільної політики. Однако розуміється, що се ще не значить, що разом с тим счез и цілий напрямок.

Чи и який вплив мала досі ся новійша школа економістів, котрій очевидно йде о вироблене особної суспільної науки, се тяжко сказати. Розуміється, ії змаганє йде до того, щоб впливати на погляди образованих и маючих в тім дусі, а щоб вони пізнали хиби теперішнього ладу, признали конечність поправи придавленого и непевного положіня бідніших, наємнобучих верстов, добровільно праводавчим способом заспокоювали слушні їх вимаганя и таким робом запобігали насильним соціяльним переворотам, а противно, причинилися до сумирного и гармонійного розвитку суспільности. Се завданє певно що тяжке и як на дотеперішний досвід, не богато обіцює, бо ту йде о питаня власности, о соціяльні интереси и жертви. Тілько ж знов досвід историчний не становить ще таких правил, котрі б мали вагу на всі часи.

Думаю, що отсе висказано всі завданя, які собі ставлять и по розумному можуть ставити практичні катедерсоціялісти, и що против тих завдань не дасться піднести ніякий закид. Властивого посередництва між консерватистами а радикалами, між ліберадами а соціяльдемократами вони не можуть брати на себе вже хоть би тому, що їх вплив на послідних, с. е. на радикалів очевидячки нуля. А й маючі

*) Про ті суперечности поглядів росказує Адольф Ваґнер в книжочці: „Die Communalistenfrage; Ausarbeitung eines Referats im Verein für Socialpolitik. Mit einem Nachwort: Der Verein für Socialpolitik“. и т. д, а також Адольф Гельд в книжці: „Socialismus, Socialdemokratie und Socialpolitik“. Обі книжочки вийшли в Липську 1878.

Digitized by Google

верстви враз з урядом, котрі на першій порі їх прилюдного виступленя витали їх дуже прихильно, тепер закидають ім, що своєю критикою истнуючого ладу суспільного підпирають революцийні змаганя.*)

Але се очевидячки хибно. Социяльнореволюцийні змаганя и революціи, яких наші ліберали лякаються, повстають тілько під напором самих обставин, а не волею поодиноких людей, не с писем та університетських викладів. А з другого боку соціялісти и соціяльдемократи для свого розвитку й не потребують зовсім катедерсоціялістичних теорий. Адже катедерсоціялісти для своєі критичноі „протидержавноі“ діяльности з осторожним еклектицизмом беруть лиш дещо с того, що здобули соціялістичні писателі від часу Сен-Сімона. А новійші, властиві соціяліститні писателі, котрі працювали перед и зовсім незалежно від катедерсоціялістів, як Кароль Маркс, Ляссаль, Родбертус, — не тілько лишають катедерсоціялістів гет-гет позад(?) себе під зглядом таланту и знаня, але и в своіх виводах йдуть безмірно дальше, так ні одному соціяльдемократови й не сниться покликуватись на катедерсоціялістів, як на авторитети.

Але окрикуючи катедерсоциялізм як прояву небеспечну и спиняючу ёго розвиток чи то підбуренем публичноі опініі чи то зверхними заборонами, легко можна дійти до того, що підтятий буде в корени всякий розвиток суспільноекономічноі науки. Аджеж легко буде найти на вчителів суспільноі економиі людей, котрі своіми переконанями або й своєю нездарностю дадуть поруку, що не потрясуть истнуючого суспільного ладу своєю критикою; але позаяк суспільні установи не стоять на законах природних, але завсіди остануться недосконалими и потребуючими поправи и позаяк насильне спинюване їх розвитку тілько прямо веде до насильних переворотів, то конечна річ дати як найповнійшу волю историчним и критичним вислідам. А ті, що займаються такими вислідами, певно не будуть такими надто небеспечними! Супротив непрактичних мрій найкраща запора — дійсні, практичні интереси. Але далеко-більшо, ніж невинний соціялізм на катедрах, особливо сполучений з ґрунтовною науковою критикою, шкодять пересуди та недоріцтво в суспільнополітичних ділах именно серед тих верстов, до котрих належить пантроване суспільного розвитку и на котрі хотіли б впливати катедерсоціялісти.

КІЛЬКА УВАГ НАД РОСПРАВОЮ проф. А. ВАХНЯНИНА:

„О докторѣ Франциску Скоринѣ и его литературной дѣятельности. Львовъ 1879.“

Хоч в попереднім випуску „Правди“ за місяць вересень була вже згадка о росправі п. Вахнянина, однако надіюся, що шановна Редакция задля важности самого предмету не відмовить и міні місця в своім місячнику. Дуже рідко ключиться нам читати якусь росправу з рускоі истории літератури давнійших часів. Особливо ii середний

*) Особливо голосний с такими закидами Людвіґ Бамберґер в книжочці: „Deutschland und der Socialismus“ виданій в Липеьку у Брокгауза 1878 р.

Digitized by Google

период, хоч плодний, лежить відлогом, хоч так важний в своїм часі, однако потомками забутий; ба що гірше богато писателів и діячів того часу навіть з имени нам незнані. Проте радо витає кождий працю п. Вахнянина и бажав би, щоби п. В. и на будуще не переставав працювати в тім напрямку а певно причиниться немало до роскритя нашої минувшости. Вступ сеї праці становить короткий огляд руху умислового в Европі, відтак история університету краківського в самім нарисі від ёго заложеня аж до часів Скорини. Се все було потрібне, щоби зрозуміти и належито оцінити діяльність самого Скорони. Друга половина містить відомости о самім Скорині: з відки був родом, де учився и що́ зділав на полі літературнім. В загалі вивязався п. В. с своєї задачи добре и для того не будемо підносити ii добрих сторін позаяк вони кождому звісні. Але при своіх добрих сторонах має ся праця деякі хиби и то переважно через те, що п. В. користав богато с праць Мучковського, Лукашевича и Вишневського, котрі ані о тодішнім стані науки в Европі ані о університеті краківськім не мали ще цілком ясного погляду. Се однако не зменшає іх учености, позаяк тоді не всі жерела наукові були ім доступні. Тиі то похибки задля самої правди справити треба, щоби в працях того роду не повтарялись вдруге а людей с тими річами необзнакомлених в блуд не вводили.

Закид зділаний п. В. на стор. III. університетови праському, будьто би ёго факультет теольогічний розжився в некористь других факультетів за часів Гуса, есть зовсім неслушний. Науки теольогічні в тім університеті плекано до половини XV. віку с таким жаром, з яким плекали іх всі університети английські и середної Европи основані на взір університету париського. По друге річ знана, що факультети теольогічний, правничий и медичний тогож університету від часу Гуса аж до року 1557 дуже підупали а лише фільозофічний яко тако ще держався. О сім може кождий пересвідчитись з діла Томек-а: Geschichte der Prager Universität, Prag, 1849. На тійже стр. III. жалує п. В. що и духове житє на праськім університеті не розвинулось в тім напрямку и таким ладом, як се сталось на полудні Европи в Италиі, де перед всім плекано науки реальні, як право римське цивільне, медицину и все, що під той час містилось в понятю „artes liberales.“ Не ма чого жалувати, бо управа наук в италійських університетах була дуже нерівна. Звичайно одна наука процвитала с кривдою другої. И так університет в Салерно плекав майже виключно науку медицини, в Бононіі переважно науку права. Єдиний університет в Падуі в рівній мірі плекав медицину, право, теольогию и фільозофию (Гл. Brandowski, Założenie uniwersytetu krakowskiego Kraków, 1872, стр. 59). По друге, всі науки в університетах середновічних були на услугах церкви и віри католицькоі. Всюди подавались вони догматично и то майже з одних и тих самих підручників. А житє духове в Италіі розбудили и розвинули доперва гуманісти ведучи борбу с схоластиками и вводячи до шкіл нові учебники и нову методу. Сей рух умисловпй відтак перенісся до Німеччини и ту підготовив дорогу до протестантизму. На стр. IV. мильно повтаряє п. В. за Мучковським, Лукашевичом и иншими, що Казімір побудував величаві будинки, в котрих помістив професорів спроваджених с Парижа враз з ученіками. Нині вже есть

Digitized by Google

річею певною, що проєктований через Казіміра В. будинок ніколи в цілости не станув а лише ограничився до фундаментів и склеплених нивниць, о чім дуже обширно и основно пише Брандовський в повисше наведенім ділі стр. 126 зам. 2 и стр. 258. Також професори не могли бути спроваджені с Парижа, о чім поучає Брандовський на стр. 272 зам. 4. Пан В. згадує дальше про віноване Казіміром 8 катедр права а 2 катедр штуки лікарської, про віноване же одної катедри фільозофічної п. В. не згадав. Отжеж самі науки реальні, а пречінь університет сей знидів!

Трудно згодитись с п. В. (стр. IV.) и глядати причини упадку університету казіміровського в тім, що для духовенства був він за мало духовним а занадто світським а шляхта знов не могла любуватись школою, в котрій на лад університету бононського толковано широко о прерогативах строго монархічної власти королівської насупроти властилюбивої шляхти. Перша причина, що університет казіміровський був за мало духовний, правдива, позаяк сей університет не мав виділу теольогічного. Тому то по части й університет віденський не міг зразу розвинутись, бо був позбавлений виділу теольогічного. Найчастійше ново основані університети в середних віках не мали виділу теольогічного, на котрі папа римський доперва по упливі якогось часу призволяв, коли достаточно пересвідчився о духу університету. Праський університет вимково мав від разу всі 4 факультети. За те друга причина упадку університету казіміровського не згідна с правдою. Внутренному устроєви університету бононського, де ученики безуслівно рядили, професорів собі самі вибирали, служив за підставу дух републіканський, котрий загально в Італії панував; крім того в Бононії взяла гору свобідна наука права. Отжеж и університет казіміровський заложений на взір бононського не міг толкувати широко о прерогативах строго монархічної власти королівської. З другого боку шляхта польска не для того горнулась до університету праського, що там не учено строгого цезаризму, як се гадає п. Вахнянин.

Праський університет с кінцем XIV. віку прибрав зовсім устрій університету париського, котрого дух був на скрізь монархічний; ту панували виключно професори, ту процвитала теольогия вимагаюча від своїх учеників безусловного послуху, отжеж и устрій праського університету був монархічний. Треба памятати на те, що в Парижі и в університетах на лад париського університету основаних взяла верх над иншими науками теольогия с фільозофією схоластичною и наука права канонічного, що ті науки були ядром тодішних студий в середній Европі и в часах цілковитої переваги церкви римської стелили своїм приклонникам дорогу до найвисших достоінств духовних и урядів світських через особи духовні завідуваних. Тим то й брак виділу теольогічного був між иншими (гл. Брандовський стр. 287 и слід.) головною причиною підупадку університету казіміровського, що навіть протестант Caro признає в ділі: Geschichte Polens, 2 Theil, Gotha 1863, стр. 335 зам. 1. Університет казіміровський не упав цілком, як се повтаряє за иншими польскими літератами п. В., але ино підупав. Що сей університет истнував аж до Владислава Ягайли, доказом булля

Digitized by Google

папи Воніфата IX. (1397), в котрій повторені слова с просьби пари королівськоі: Cum sicut exhibita nobis nuper pro parte dictorum regis et reginae petitio continebat, in eorum civitate Cracoviensi ex statuto et ordinatione sedis Apostolicae ab olim fuerit atque sit in utroque iure et alia qualibet licita facultate, praeterquam in sacra theologia, studium generale... и т. д. (гл. Брандовський стр. 306 зам. 30 и 31). Дальші закиди п. В. на стр. V и VI, що до духовного устрою універзитету краківського зовсім несправедливі, о чім кождий може пересвідчитись з діла Брандовського (стр. 56—64, 78 зам. 14, 300, 310 и слід.), котрий дав всім тим ученим польским, котрих гадки п. В. повтаряє, достаточну відправу.

На стр. X каже п. В., що молодіж польских и руських земель горнулась радо и численно до Праги. Правда, але треба було додати, що се трівало ино до половини XV віку, бо від сего часу універзитет праський став нидіти. Другий закид на стр. X, будьто би в Кракові не вчено застановлятись, слідити и порівнувати але за те широко розводитись и доказувати теоретично, єсть неслушний. Питаємось, на котрім то універзитеті тодішнім учено инакше? Так само не дивниця, що устав факультету лікарського в Кракові постановляв, щоби лікарі дбали о душевне спасенє недужого, позаяк се була спільна хиба всіх універзитетів (гл. Томек стр. 45 и Брандовський стр. 78 зам. 14). Але вже найнесправедливійший закид який чинить пан В. універзитетови краківському, се закид за науку астрольогиі. Як відомо, астрономия належала до квадрівіюм и іі вчено на всіх універзитетах після Алмагесту Птольомея и після Sphaera materialis Ивана de Sacro Bosco а забобони астрольогічні Птольомея панували ще до кінця XVII столітя. Годі нам догадатись, з відки п. В. (стр. XII) на певно знає, що частина бібліі Бінера (**ханьшь бѣгнєрь ѿ брашєвь**) вийшли перед накладами Фіоля, коли одні бібліографи кладуть іі на конець XV а другі на початок XVI віку, бо рік и місце друку невідомі. Швайполт Фіоль видав кромі Осмогласника и Часословця згаданих паном В. ще Тріодь постная и Тріодь цвітная. О першій згадує Копистенський в своій „Палинодіи". В Осмогласнику читаємо, що книга докінчена **мѣщанином краковьскымь швайполтом фѣоль и знѣмець немецкого родоу франкь.** Думаємо про те, що поки не ма позитивних відомостей, як властиво називався Фіоль и з відки був родом, не належить ёго називати Святополком Фіольдом, наколи він сам себе так не назвав. Швайполт може бути перекрученим з Sviebald (Vigebaldus) так як Beno з Bernhard, Kuno з Konrad, Gert з Gerhad, schweigen з sweigen, schweben з sweimen, vom Schwein = swînîn. Тілько малибисьмо закинути що до вступноі річи.

За те не можна винити пана В. за похибки, які вкрались, коли він говорить о Скорині. Ту був позбавлений всяких діл помічних, особливо росийських а мусів ограничитись до тих самих баламутних писателів польских, о котрих повисше згадалисьмо. Питаня, чи Скорина був православним чи католиком п. В. не рішив але прихиляєся більше на сторону тих, що уважають ёго православним (стр. XV и XX). Моєю гадкою він безперечно був католиком.

Digitized by Google

Католицизму Скорини доказувала би, кромі наведених п. В. на стр. XIV, и ся обставина, що він через кілька літ учився в Кракові. де ино католик міг бути учеником універзитецьким (Брандовський стр. 76 зам. 13). Навіть коли б ино був підшився під католицизм, то все міг бути наражений, що св. инквізиция, котра истнувала в Польщі аж до Жигмонта I, довідавшись о тім, ёго перед свій Суд завізве. (Брандовський стр. 296 зам. 17). Що Скорина називає язик руський своім природним, се доказує, що він був Русином але не конче мусів бути православним.

Русини-католики могли уживати и уживали язика руського. Самі Ягайлони католики уживали язика руського на дворі своім в Кракові а в руській части Литви був руський язик загально уживаний.

На стр. XIX пише п. В., що Скорина не умів на стілько по грецьки, щоби зробити з грецького добрий переклад. В XV віку наука грецького язика була в Италіі дуже розширена. В Німеччині знали мову грецьку між иншими Purbach (+ 1461), J. Regiomontanus (+ 1476), Bebel (+ 1516), Rack (+ 1520), котрий учив в Липську и Віттенберзі, Celtis, котрий р. 1489 прибув до Кракова и ту завязав товариство Sodalitas literaria Vistulana, котре мало плекати науки клясичні, ба навіть сам учив в бурсі німецькій. Або чиж не міг він научитись грецькоі мови від якого монаха ч. св. Василия? Найліпшим однако доказом, що умів по грецьки добре, суть слова на кінци канона Пр. Богород.: **Доконанъ єстъ канонъ пречистои богородици выложеныи из грѣческого на рꙋски ꙗзыкъ докторомъ Францискомъ сполоцька.** (Каратаевъ, Описаніе славяно-русскихъ книгъ; Петербургъ 1878, стр. 56). На стр. XX подає п. В. за Вишнєвським знані до сего часу переклади поодиноких книг св. письма Скорини в хронольогічнім порядку. Позволимо собі запитатися, звідки Ввшнєвський и п. В. знають, що книга Рут друкована р. 1517, коли в ній не ма поданого року а надто ся книга має оден штих, о котрім ні Вишнєвський ні п. В. не згадують (Каратаевъ стр. 39)? Вишнєвський не подає року друку книги судіів израільских, п. В. кладе іі на рік 1518, коли тимчасом вона друкована р. 1519. Дальше поміщає п. В. за Вишнєвським Приповісти Соломона між книгами вийшовшими р. 1519. Приповісти Соломона вийшли року 1517 и мають 2 штихи, о чім В. не згадує. Діянія апостольскі мають 351 не 315 картин. Між виданями віленськими Скорини наводить п. В. Псалтир-Часословець р. 1551. Що се за псалтир трудно знати; Вишнєвський таку саму баламутну відомість подає. О Псалтирі однім напечатанім Скориною в Празі 1517 пише Викторовъ: Бесѣды въ Общ. Люб. Росс. Словетн. 1867 стр. 1—27. Другий же псалтир находиться в „Малой подорожной книжици“ напечатаній в Вільні, котра містить в собі: псалтир, часословець, акафісти, канони, шестодневець, святци краткіе и пасхалія. Всі ті статиі напечатані Скориною в Вільні без означеня року и становили одну книгу, як се видно з заголовного листу: **Въ сеи малои подорожнои книжце порѧдꙋ кратце положены сꙋть: Наипервеи псалтырь зꙋполнаѧ.... Потомъ Часословецъ имеѧ нощнꙋю и дневнꙋю слꙋжбꙋ... Акадисти и каноны...** и т. д. (Каратаевъ стр. 53). Хотя Строєв начислив 22 книг старого завіта (о чім п. В. на стр. XXI пише), мав на ми-

Digitized by Google

сли лише ті самі, котрих число Вишневський подає на 15 (Вишневський, Hist. lit. pol. т. VIII стр. 446 пише: „dotąd odszukano tylko 16 ksiąg następujących, między któremi z nowego testamentu jeden tylko Apostoł“). Ціла ріжниця межи числом Строєва а Вишневського лежить в тім, що Вишневський числив чотири царські книги за одну а Строєв за 4, тож само Пентатевх Мойсея есть у Вишневського одною книжкою, у Строєва 5.

Дальші домисли п. В. оперті на даті Гофмана, якоби Псалтир був виданий р. 1551 упадають самі собою, скоро ся дата після новисше сказаного есть більше чим непевною.

Ю. Б.

ЮВІЛЄЙ ПЯТЬДЕСЯТИЛІТНОІ ЛІТЕРАТУРНОІ ДІЯЛЬНОСТИ
Осипа Гн. Крашевського.

С початком сего місяця дня 2—6 жовтня обходжено в Кракові ювілєй пятьдесятилітної літературної діяльности найзнаменитшого сучасного польского письменника *Осипа Г. Крашевського.* Сам по собі рідкий случай пятьдесятилітної невсипущої а всесторонної праці письменничої, тої правдивої служби народнёї, незвичайна популярність сего справдішного лицаря польскої літератури и духового жития, величавий зъізд поклонників ёго знаменитого таланту и ёго широкосяглих заслуг, світлість обходу и однодушність поклону для ветерана літератури — піднесли ціле се свято Поляків до великої ваги и рознесли о нім розголос по усёму світу.

Ювілей Крашевського був для Поляків святом їх духового обединаня, їх патриотичного ентузиязму и політично-народнёї маніфестациі. Крашевський уроджений (дня 28 липня 1812 р.) в памятнім році перелому Наполеонської потугу так на око многонадійної а на ділі завідної для посмертних поривів старої Речі-Посполитої, уроджений в Варшаві властивім осередку Польщі, вихований серед традициій старої Польщі на ії руінах, очевидець державного упадку свого народу, безпосередний свідок безуспішних подвигів р. 1831, 1848 и 1863 и при тім подвижник и співтворець нового духового відродженя свого народу, — Крашевський, можна сказати, упостачує в собі цілу нову сторону Польщі після ії упадку, и то в тім напрямі позитивнім, що хоч неохотно и з жалем розстається з неосущимими мріями воскрешеня невоскресимої историчности и повертається до духовоі праці, до интелектуально-морального відродженя народу, сеі єдино певної поруки будучого жития. В міру, як слабне и счезає надія з оружем в руках здвигнути польский народ до самостійности, потужніе и розвивається діяльність Крашевського, ёго справдішне лицарство духове на літературній ниві свого народу. Не геніяльність але сталенна працёвитість, не реформаторське пророцтво але подаване, так сказати, щоденної духовоі пóживи для польскої суспільности, не доразовий переворот але повільна, лагідна, ступнева переміна застарілих гадок и поглядів су-

Digitized by Google

спільности новими, більш до сучасного житя и до змінених обставин приспосібненими, повільне роздмухуване нового огню серед погасаючого попелища розбитої батьківщини, — се головна ціха и вага величавої діяльности Крашевського для Поляків, діяльности хоч не геніяльної але безперечно з геніяльностю вповні рівноважної. Тим то й стає Крашевський ученик віленського університету на рівні с тими світилами духового житя Поляків, які виринули из Вільна и засвітивши величним світлом давно вже роспрощалися с сим світом.

Молодеча праця літературна Крашевського роспочата ще перед р. 1830 перервалась, а бодай затихла в наслідок бурливих випадків польскої революции. По перших літературних пробах*), оголошуваних під псевдонімом Клеофаса Факунди Пастернака, послідує немов период приготовленя (від р. 1831—1840) до слідуючої що раз більше творчої діяльности.

Вже в сих своіх перших пробах ступив Крашевський на поле так званої обичаєвої чи лучче б сказати суспільної повісти. Але все ж таки, можна сказати, шукав він тоді ще за властивим собі полем и звертався до ріжних галузей літератури. У тім периоді приготовуючім робив він язикословні и историчні студия (Słownik polsko-rosyjsko-francuski докінчений опісля через инших авторів; Historya języka polskiego i Gramatyka historyczno-porównawcza języków słowiańskich — обі сі праці остались неоголошені печатно и мали служити К-у до узисканя катедри польского язика в київськім університеті. Dzieje Zjazdu Łuckiego z r. 1429. — Wilno od początków jego do 1750 r.) и писав поезиі (видані в Вільні 1838 р.). Проживаючи спершу на Підлясю а відтак від р. 1835 в Волинській губернії (яко державець маєтности Омельно а від р. 1838 оженившись з Зофиєю Вороновичівною в ii маєтности Городку Волинської губернії) мав він способність близше придивитись руським селянам тоді ще вповні закріпощеним. Сі всесторонні так ріжнородні студия и відносини положили основу до ёго так плодовитої а ріжнородної творчости.

Більше голосним стало имя Крашевського доперва с часу, як появилась ёго повість „Poeta i świat“ печат. в Познаню 1839 р., що хоч була випливом певного дисгармонійного настрою так званого Weltschmerz-у автора, однакож може власне для того мала великий вплив на польску публику. Майже в тім самім часі роспочав Крашевський печатно оголошувати частини с пісень основаних на литовських переказах „Anafielas“ — поему „Witoloraudа“ (Вільно 1840) „Mindowe“ и „Witołdowe boje“ (1843 и 1845 р.). Може бути що малий успіх сих поем, а може й сам дар обсервацийний студиювати житя сучасне у всіх ёго відносинах повернув с того часу Крашевського переважно на поле повісти, в котрій ёго талант найбуйнійше розвинувся. Доволі буде

---

*) Першої своєї праці літературної не нагадує собі сам Крашевський. Мала вона бути оголошена в р. 1829 або 1830. До сеї епоки належать первісночки: обичаєві ескизи оголошувані в віленських и петербурських польских письмах — „Kotlety“ повість, „Historya Sokalskiego organisty“, „Wieczór czyli Przypadki peruki“ и ин.

Digitized by Google

вказати бодай на головнійші праці Крашевського, щоб хоч мініятурно зобразити ёго титанічну плодовитість літературну: *Wspomnienia* Wołynia, Polesia i Litwy. Wilno 1840. — *Pomniki* do historyi obyczajów w Polsce z XVI i XVII w. Warszawa 1843. — Studya do „Słownika malarzy polskich lub obcych w Polsce osiadłych". — *Litwa*, starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania etc. tom I (do wieku XIII.) Warszawa 1847. — *Litwa za Witolda* (историчне оповідане) Wilno 1850. — *Litwa* starożytna, tom II. (od początku XIII w. do r. 1386), Warszawa 1850. — *Materyały do historyi sztuki w Polsce* (в „Ateneum" з р. 1850.) — *Obrazy* z życia i podróży. Wilno 1842. — Ostatnia z książąt Słuckich (хроніка с часів Зигмунта III.) Wilno 1841. — Stańczykowa kronika (1503—1508) Wilno 1841. — *Listy* Kaz. Nestora ks. Sapiehy, (1773—1776.) Wilno 1852. — *Pamiętniki* Jana Duklana Ochockiego (1772—1802, 1806—1851.) Warszawa 1858. — *Sztuka u Słowian*, szczególniej w Polsce i Litwie przedchrześcijańskiej. Wilno 1860. — *Podróż Stanisława Augusta* do Kaniowa 1787, Wilno 1860. — Podróże i poselstwa polskie do Turcyi. Kraków 1860. Czasy Zygmuntowskie (p. 1572.) 4 т. Warszawa 1846. Крім безчисленних статей критичних, естетичних, літературних и фільозофічних пороскиданих по всіх часописях польских оголошував Крашевський багато літературних студий в осібних книжках, але сі праці мають більше ваги для пояснення поглядів самого автора на літературну працю, як обективної вартости для пізнання истоти ii загального значіня.

Повісти Крашевського діляться на дві головні вітви: повісти суспільні, сучасні и повісти историчні. Від р. 1876 роспочав Крашевський ряд историчних повістей, в котрих почавши від перших віків Польщі задумав подати цілу историю Польщі. С сих повістей появилось досі: *Stara Baśń, Lubonie, Bracia Zmartwychwstańcy, Masław, Boleszyce, Królewscy synowie, Historya o Petruku Właśce, Stach z konar.* Другі историчні повісти Крашевського взяті с часів XVIII віку: *Dola i niedola*, 1864.; *Bezimienna*, Lwów, 1869.; *Sto dyabłów* (z czasów 4letniego sejmu). Kraków, 1871.; *Szaławiła*, Toruń, 1871.; *Boża opieka*, Lwów, 1873.; *Hrabina Kozel i Macocha*, Warszawa, 1873.; *Warszawa w r. 1794.*, Poznań, 1873.; *Brühl*, Warszawa 1875.; *Papiery po Glince*, Warszawa, 1812.; *Ostatnie chwile X. Panie Kochanku*, Warszawa, 1875.; *Król i Bondarywna*, Lwów, 1875; *Cześnikówny*, Warszawa, 1876.; *Kawał literata*, Warszawa, 1876.; *Z 7-letniej wojny*, Kraków. 1876.; *Żywot i sprawy Pana Pełki*, Warszawa, 1877.; *Grzechy hetmańskie, Pan na 4 chłopach, Sąsiedzi, Skrypt Fleminga, Syn marnotrawny*, Warszawa, 1879. — З XVI. віку: *Powrót do gniazda*, Warszawa, 1874. а с часів Яна III. *Korczak Janusz i Miecznikówna*, Warszawa, 1875. *Powiastki* i obrazki historyczne. Wilno 1843. — *Maleparta.* Lipsk. 1844. — *Starościna Bełzka* z r. 1770—1774. Warszawa 1853. — *Żacy krakowscy* z r. 1549. Lwów 1845. *Ostatni z Siekierzyńskich*, historya szlachecka z czasów Zygmunta III. Wilno 1851. — *Kordecki.* Warszawa. 1852. — *Dyabeł* (u czasów Stanisława Augusta) Warszawa 1855. — *Staropolska miłość.* 1859.

С повістей суспільних належить згадати передовсім повісти з житя людового а именно з житя волинських и поліських селян руських:

Digitized by Google

Ulana powieść poleska. Wilno 1843. — *Ostap Bondarczuk.* Wilno 1847.— *Budnik,* obrazek. Warszawa 1848. — *Jaryna.* Wilno 1850. — *Chata za wsią.* 1854. — *Jermoła.* 1857. Не відмавляємо великого впливу и значіня сих повістей „людових“ для польскої суспільности а именно впливу на ii суспільний світогляд, однакож не можемо згодитись с польскими критиками, що Крашевський має бути недосяглим взором в зображеню людового житя. Правда, Крашевський перший с поміж польских письменників зближився до люду, війшов до ёго убогої хати, „приложив ухо до ёго груди“ и виявив в своіх людових повістях погляд гуманітарний на люд, — польскою на скрізь шляхоцькою суспільностю зовсім нехтований и тоді ще цілковито закріпощений. Він, хоч може не навчив, але старався навчити Поляків дивитись на „люд“ як на людей. Однак, щоб не тілько вступити до селянської хати, але й з нею зжитись, наскрізь згрунтувати те житя-бутя людей-крепаків, зрозуміти усю глубину іх горя, усю правду іх житя, іх світогляду, іх бажаня и плачу, споріднитись з ними и заговорити за них и з ними перед цілим світом, видвигнути цілий люд на поле літературного, духового житя, и тим чином стати правдивам письменником — речником людовим, щоб так вистудиювати до грунту душу людову як се зробив Гр. Квітка, щоб так порозуміти и правдиво виспівати людове горе як Шевченко, щоб так реально а заразом глубоко естетично зобразити людове житя-бутя як Марко Вовчок, Нечуй, Федькович и ціла наша народня література, котра то й задля того являється справді народнёю, щоб в писаню не було чути, що тут забрався до селянської хати все таки чужий, хоч европейсько гуманітарнуй чоловік, — сего не міг доказати и не доказав Крашевський мимо своєі працёвитости, гуманітарности и великого таланту. И не диво! Між польскою суспільностю а людом, вже й не говорячи про наш руський народ, истнувала и досі ще истнує глубока пропасть новійшими часами перескакувана але не вирівнана, основана на историчнім житю шляхоцької польскої суспільности и на ii нажитих историчних хибах. Вирівнати ii серед польского народу могли б хіба такі геніі як Шевченко, що сам вийшовши с селянського гурту зілляв люд с цілим народом в одну цілість нерозділиму, вчинив ёго есенциєю чи истотою народу. У нас було се можливе, бо наш так званий люд мав не тілько своє внутрішне, хатне, але й своє историчне житя и ціла наша история пішла в підмогу Шевченковому ділу. Не так у Поляків, не так и в Москалів. У них не було величавого историчного житя людового, іх люд не може признатися до историі шляхоцької або царсько-боярської яко до своєі и задля браку такої историчної традиції людовоі, яку має наш руський люд, у одних и других пропасть між верхівям а понизем суспільности остається пропастю. Можна з одного боку дивитись на другий бік гуманітарно, ласкаво, ввічливо, але, щоб разом з людом обнятися и стати жити, треба перш загатити сю пропасть. Чим? — Про се турбуються новіщі московські письменники, про се мусять погадати и польскі письменники, коли хочуть сотворити нове житя свого народу.

Тим то й Крашевський, хоч, правда, злагодив своіми людовими повістями погляди шляхоцької польскої суспільности на люд шляхтою в темноту и неволю загарбаний, хоч проломав шляхоцьку виключність

Digitized by Google

и зашкарупілість и в своіх творах сказав польскій аристократиі не мало терпкої правди, все ж таки не може вважатись людовим письменником в властивім розуміню, так як и ціла польска література далеко ще не є такою народнёю літературою як наша русько-українська.

Замітити належить, що Крашевський звернув також увагу польскої суспільности на потребу просвіти народнёї и сам був взявся за видаванє „Biblioteki ludowéj“ (Варшава 1862. — O pracy. — Swiat i ziemia.) Памятними и для нас, що працюємо неперервно над просвітою народнёю, будуть ёго слова: „у селянина просвіта не скорше поступає як за заможностю и добробутом. Поки селянин буде мусів клопотатись, чи на завтра стане ёму хліба насущного, чи не прийдеться ёму голодувати, поти думка о ёго просвіті оставатиметься иронією“.

В своіх повістях суспільних обійняв Крашевський цілу польску суспільність в ii ріжнородних відносинах и верствах. Заспокоюючи безперестанно цікавість польскої публики щораз новими повістями, визволив він ii спід виключного, далеко не користного впливу французької романістики. А як небудь Крашевського треба зачислити до идеалістичних повістярів, то все ж таки треба признати, що він брав темата своіх повістей с сучасного дійсного житя и на доволі реальній підставі снував свої идеали. Лагідність в виказуваню блудів и хиб, так сказати батьківська прихильність и поблажливість, з якою роскриває глубокі рани польскої суспільности, сердечність и щирість виводжених образів — причинились немало до того, що твори Крашевського серед читачів широко росповсюднились и великий вплив и замітний переворот поглядів викликали. Можна похибуватись, чи письменник з більшою рішимостю в висказуваню нових гадок, з більшою енергією в руйнованю зла, з більшою яскравостю в освічуваню недостатків и гріхів суспільности міг би був мати такий приступ до польских читачів и такий вплив, бо ж и без того польска аристократия до самого послідного часу не може затаіти свого гніву на Крашевського за ёго повістярське и критичне зображенє пережитої аристократиі польскої. В тім згляді особливо замітні ёго повісти: *Dwa światy*, *Latarnia czarnoksięska*, *Syrena* (Piękna pani), *Powieść bez tytułu*, *Resztki życia*. Багато з ёго повістей основується на випадках р. 1860 и 1863: *Szpieg*, *Czerwona para*, *Moskal*, *My i oni*, *Żyd*, *Na wschodzie*, *Dziadunio*, *Tułacze*, *Emisaryusz*, (з р. 1838), *Hybrydy*, *Zagadki*, *Czarna Perełka*, *Przed burzą* (з р. 1830), *Sceny sejmowe*. Дальше належить згадати: *Półdyable weneckie*, *Kamienica w Długim Rynku*, *Złoty Jasieńko*, *Kochajmy się*, *W mętnej wodzie*, *Dzieci wieku* и *Na cmentarzu = na wulkanie*, *Pałac i folwark*, *Sprawa kryminalna*, *Z życia awanturnika*, *Ramułtowie*, *Sieroce dole*, *Morituri*, *Nad Spreą*, *Pamiętniki Panicza*, *Roboty i prace*, *Serce i ręka*, *Dziennik Serafiny*, *Jesienią* и *Klin klinem*, *Nad modrym Dunajem*, *Niebieskie Migdały*, *Ressurecturi*, *Bracia rywale*, *Sekret Pana Czuryły*, *Zaklęta księżniczka*, *Żeliga*, *Ada*, *Dajmon*, *Hołota*, *Jak się pan Paweł żenił*, *Krwawe znamię*. До того ще треба додати, що Крашевський оголошував по всіляких часописях безчисленні статі хронікарські, літературно-критичні, політичні, видавав від р. 1841—1852 часопись літерат. „Ateneum“ (6 томів), був редактором варшавської „Gazety Codziennej“, видавав р. 1862

Digitized by Google

и 1863 „Przegląd europejski, naukowy, literacki i artystyczny“ — місячник в Варшаві, Omnibus и Tydzień (в Дрездні), відтак дорічні огляди життя польскої суспільности п. з. *Rachunki* з р. 1866, 1867, 1868, 1869, вже не згадуючи про ёго твори драматичні: *Panie Kochanku* в 3 діях, *Równy Wojewodzie* в 5 діях, *Ciepła wdówka, Radziwił w gościnie, Kosa i kamień, Trzeci maj.*

Не має такого поля літературного, на котрім Крашевський не заявив би своєї діяльности. Можна, правда, замітити, що ся експанзивність ёго духа ослабляє ёго интензивність, але тілько так всесторонний письменник міг виховати цілі покоління нової, хоч не у всім переміненої суспільности польскої.

Спис праць Крашевського виказує за літа від 1829—1849 діл 76 в 147 томах, за літа 1849—1869 діл 112 в 171 томах, від р. 1869—1879 діл 131 в 180 томах, значить Крашевський видав в перших 20 літах річно по 7 томів, в других 20 літах по 9 томів річно, а в послідних літах по 10—18 томів річно, або $1^1/_2$—2 томи місячно! В протягу своєї пятьдесятилітної літературної діяльности написав Крашевський 300 діл в 500 томах, менше більше на 100.000 сторонах. Під взглядом плодовитости перевисшає Крашевський не тілько всіх сучасних, але й всіх дотеперішних письменників не виключаючи ишпанського Lope da Vega и французького Dumas-a.

Не місце тут розберати хоч би побіжно становиско Крашевського в польскій письменности и стійність ёго так численних а так ріжнородних творів. Ми тілько з верху діткнули деяких сторін ёго діяльности, щоб пояснити ёго справдішну заслугу на почести тепер ёму з усіх сторін віддавані. Сам Крашевський у своїй промові до депутацій найлучше освітив свою діяльність и дорогу, котру вказує польскому народови. Згадавши про упадок Польщі, про гріхи и проступки тодішної польскої суспільности и про росновсюднену деморалізацию, виказав Крашевський як Поляки довго блукались, довго поривались безуспішно до оружя, до привернення минувшости грубою силою або завідною дипльомациею поки помало не надибали властивого шляху духового відродження: духової праці народнёї. Се одно покладає основу до кращої будучности. Академия наук, університети, музеа, товариства историчні, наукові, просвітні и промислові, розвій письменности, росцвіт штуки,— все те являється плодом тої нової духової праці и показує, що тілько тою дорогою народ може дійти до нового життя. Згадавши про закид идеальности, часто підношений против ёго, сказав: „Нині, коли усе хилиться до звірячости — дай Боже остатись нам при наших идеалах. Віруймо радше в загальну любов и братерство як в вічну звірячу борбу о истнованє, віруймо радше в право грубої сили, в право совісти ніж в право тісного егоізму, в згоду и любов не тілько племін але й народів, в усе, що вéличне, святе, добре, красне, що підносить чоловіка а не спихає ёго до звіряти! Горе тим, що не мають ніяких идеалів и блукають в темнощах.“

Коби то тілько Поляки були затямили собі слова Крашевського о любві щирій як племін так и народів! З жалем треба сказати, що навіть серед такої святочної маніфестациі народнёї озвався немилий відголос польскої нетолеранциі. На ювілейний обхід приїхав с Пе-

Digitized by Google

тербурга поляк Спасович, автор исторіі польскоі літератури (в виданю Пипіна и Спасовича: Обзоръ славянскихъ литературъ), не дуже люблений Поляками за відчити о В. Полю виголошені в Варшаві два літ тому назад. Звісний повістяр Иван Тургенєв приятель Крашевського уповажнив Спасовича, щоб в ёго имени підніс тоаст на честь Крашевського. Сповняючи волю Тургенєва виголосив Спасович при сій нагоді слідуючу промову: „Не мав би я відваги промавляти при нинішнім обході, коли б случай и склад обставин не казали міні бути речником жичливих а щирих чувств неприсутних людей. Моіми устами ветеран росийськоі літератури, ученик Пушкіна, Иван Тургенєв вносить тоаст на здоровля ветерана польскоі літератури, поета з епоки Міцкевича. Кажу на певно, пише Тургенєв, що в моій особі знаменита більшість интелігентноі Росиі простягає руку до Крашевського. Хоч нинішний обхід бажали замкнути в тісні опруги народнёі виключности, але та виключність не видержує: пукають сталеві обручі, акорд стається повнійшим и до польскоі пісні прибувають тихі але виразні голоси славянські. Серце міні забилось, коли почув я, як с Суконниць на ринок краківський прилюдно розливалась народня мова св. Войтіха (бесіди Чехів) — подія нечувана від Ягайлонських часів. Отсі побратими засіли за столом; другим наказали часові обставини зайняти відрубне становиско; не станули тут самі, але допімнулися, щоб іх при сім пирі згадано. Відповідь на се бажанє подають нам наші народні традициі поетичні. Згадайте панове, як перед літами серед петербурськоі слоти, в навечерє пóвіні, стояли під одним плащем два молодці перед кольосом Петра. Оден з них Пушкін з р. 1824 с тугою згадав приповість Адама про те, як народи позбувшись незгоди злучаться в одній семъі. А й наш Адам розвинув таку ж саму гадку означуючи навіть спосіб міжнародніх відносин. Подав він сю гадку в образі тих альпейських скал с тожсамого граніту, що хилять до себе небосяглі верхи, хоч іх розділив гін води, ледви дочуваючи шум своеі неприятельки. Най же ж хиляться до себе піднебесні верхівя, але най памятають, що іх на віки розділив гін води; най памятають, що легше стояти в родині, як на самоті, що лучше бути кількоро разом, ніж одному; най памятають, що після слів чеського патриоти висказаних р. 1867 в Москві далеко кращу и голоснійшу музику творить десять дзвонів, що одночасно відзиваються з дзвінниці, ніж як би іх зілляно в оден хоч би найбільший дзвін. Думаю, що не посудить мене ніхто о пересадний оптимізм и маячливість, коли вискажу просте бажане. Висказувати бажаня и ставляти метй — се належить до чоловіка; наслідок залежить від обставин. Бажав би я, щоб, коли лучиться завтра чи за десять або пятьдесять літ подібна духова урочистість у котрого небудь с славянських народів, засіли разом и переломались хлібом між собою усі вітви сего великого племени.“

Здається, що не можна було знайти красших и відповіднійших слів над ті, які виголосив Спасович промавляючи в имени московських братів представляючих интелігентну часть московського народу. Тим часом деяким Полякам а именно п. Ксаверому Ліскому ректорови львівського університету дуже не подобався отсей зазив до славянської згоди, чи як сказав наш Тарас: „щоб усі Славяне обнялися и прого-

Digitized by Google

ворили слово тихої любови!“ — „Panowie jeszcze Polska nie zginęła!“ озвався кс. Ліске, почім посипались грімкі оплески усіх присутних Поляків, на котрих, як писав Czas, „холодом повіяло від бесіди Спасовича“,— „як довго ми маємо таких мужів, котрих можемо почитати и славити не тілько у себе в дома, але й перед цілою Европою, котрі не тілько у нас але в цілій Европі лишили замітний слід, як довго ми маємо мужів, котрих весь світ почитає, як довго уміємо ім віддати добре заслужену почесть, — так довго, панове, Польща ще не згинула! Але тепер не ма відрубного житя невеликим, слабим народам. Тепер твориться в Европі великі народні и державні (агльомерациі) громади. Малі можуть держатись тілько в союзі з більшими... Ми маємо право на истноване: ми здобули се право нашою культурою... Але хто скаже, що ми можемо обійтись без других, що ми маємо змогу як небудь остоятись одні, самі по собі — сей грішить. Ми не можемо остоятись против міліонів пушок и багнетів. Ми готові в політичних ділах лучитись с Славянами, але тілько с тими, що нам щирі приятелі; а думати о союзі з усіма Славянами — се для нас більше як шкодливе. И я Славянин и всі ми Славяне, але підносити тоаст за всіх Славян, отже й за тих, котрих тут не бачимо ні одного заступника, — я не можу! Пити такий тоаст значило б казати, що всі спори скінчились, всі рани загоїлись! Такого здоровля я не можу пити!“ — Ми можемо лишити Ш. Читачам оцінку льогічної сторони сеї промови ректора університету, одже конечно заступника науки, хоч би науки польскої. Злишним було б також тут говорити що про такт, гостинність и галянтність. Се ж просто значить плюнути в лице своєму гостеви, другови Крашевського, речникови „знаменитої більшости интелігенциі в Росиі“, вже не згадуючи про те, що тим дано новий доказ польскої загорілости и виключности. Деякі польскі часописи опамятались троха post festum и стараються усправедливити сей поступок „слабою головою“, однакож все таки „холод, який повіяв на Поляків від промови Спасовича“, показує, що як би там ні слаба була чия голова, але сущність дисгармоніі Поляків в славянській семъі остається незміненою. Додати треба, що між присутними на обході ніхто не знайшовся, хто би бодай злагодив сю немилу дисгармонію, и так вона осталась політичною маніфестациєю Поляків супроти других Славян, котрі з вимкою Чехів не були заступлені на ювилейнім обході. Як немило вразили слова львівського ректора росийську публику можна догадатись с слів „Нового Времени“: „Скілько в сій бесіді неконсеквенциі, нетакту, противорічия, ми не будемо розберати. Ми тілько замітимо, що просто-напросто нечесно, неделікатно, неинтелігентно не випити здоровля тих, що в особі Тургенева пили ёго устами дружне здоровля чоловіка, котрому складано почесть за ёго 50-літну службу польскій літературі“. „Н. Время“ підносить дальше в доволі пересадний спосіб, що Крашевський с тих 50 літ прослужив польскій літературі 40 літ в Росиі, се значить після гадки „Н. В.“, що Россия підмогла до сего значіня и Крашевському и польскій літературі. Дальше нагадує „Н. В.“, що коли Франция лишила Міцкевича професури в Collège de France, не польскі магнати и капіталісти а Хомяков — московський поет — возив ёму до Парижа на підмогу значні гроші зібрані між Москалями. „Знаєте ви сей зна-

Digitized by Google

менаючий факт показуючий доброту московських людей? Знаєте ви сей факт, пане образований ректоре львівського університету? А вам тяжко— противно підняти часу за тих Москалів!" Вконець нагадує „Н. В." що й Семірадський, Модржеєвська, Круліковський, Ріхтер — виховались під росийським покровом, що й саму гадку юбілея піднесено найперше в Росиі. Ми конечно не можемо у всім тім притакнути розгоряченому слову „Нового Времени", так як Поляки не з вдячности Росиі, до котрої певно не почуваються, але для старославянської гостинности и новопроповідуваної славянської згодливости и спільности, а в конець бодай зі взгляду на Тургенєва и єго приклонників повинні були випити тоаст внесений Спасовичом а властиво Тургенєвом.

Ювілейний обхід не обійшовся и без инших дрібних диссонансів як пр. те, що Матейко не тілько умисне виіхав с Кракова але мимо виразної просьби заборонив під час обходу виставити в краківських Суконницях образ „Битва під Грунвальдом", що дальше найвисша аристократия польска видимо неохотна держалась в резерві и тілько задля декорациі Крашевського австрийським ордером взяла вконець участь в „балю", що вконець и польске духовенство не взяло участи в тім обході.

Ми бачимо, що обхід ювілея Крашевського прибрав ціху політичної маніфестациі Поляків. До сего причинилось не тілько те, що з юбілеом сполучено освящене відновленої реліквиі польскої — Суконниць в Кракові, але й те, що особистість Крашевського обійняла патрпотичним ентузиязмом всіх Поляків в трох царствах замешкалих, скликала іх до старинного Кракова и бодай на хвилю дала вираз іх духової єдности народнёі. Тут вже особа юбілята, ёго 50-літна літературна діяльність, ёго культурне становиско — уступили на другий плян, а на першім пляні виступила национально-політична маніфестация польска. Одже ж як ні симпатично відносяться Русини до всякого правдивого прояву культурного, хоч би він виходив и с польскої сторони, як ні радо складають с своєі сторони належну почесть Крашевському яко ветеранови польскої літератури и знаменитому діячеви культурному, все ж таки предвиджуючи сю виключну национально-політичну сторону ювілейного обходу, котрій так учасники обходу як и польскі дневники надавали значіне політично-национального обєднаня Польщі, Литви и Руси, обєднаня котрому Русини и по историчній традициі своій и по найновійшим досвідам з галицького житя ніяк не можуть притакнути, не могли Русини взяти уділу в сім обході, тим більше, що, крім Чехів, ніхто з других Славян не брав уділу и, як показала промова Д-ра Ліского, Поляки зовсім далекі від того, щоб заявитись щирими братами других Славян и своєю ексклюзивностю не вражати тих Славян, котрі як з одної сторони сердечно витають розвій польскої літератури и іі головного заступника в теперішности, так з другої сторони зовсім не мають охоти своєю присутностю санкционувати гегемонічні забаги Поляків зглядом Руси. А крім того национальне роздражнене, яке викликали самі галицькі Поляки між Русинами а Поляками, іх всім ще добре памятні відозви виборчі вимірені против нашої народности — зовсім усправедливляють, задля чого Русини не могли явитись на Краківськім обході не викликаючи різкої дисгармониі. Явитись на сім об-

Digitized by Google

ході не лише літературнім але й політично-демонстрацийнім — значило б для Русинів — говорячи словами Ліского — „що всі спори скінчені, всі рани закриті и загоіні“, тим часом, коли недавно новозадані нам рани струяться крівавим потом нашого народу...

Шузезькова „Reform“, видавана тепер Д-ром Йорданом згадуючи про обхід ювілея Крашевського, хоче добачити новий поворот серед Поляків: „Неначе блудний огник — пише Reform — перескакував дух польскоі нації з одного принципу на другий, з одного екстрему до другого а не находив правдивого огню житя. Противно, пересада и безцільність в змаганях, безграничність и неозначеність величавих розмахів — вели до що раз більшого противорічия и унеможливляли всяке здвигнене до ясноі осущимоі цілі. Ми не хочемо згадувати про разячі супротивности, які заходили між социяльними, політичними и господарськими змаганями Поляків в Познанськім, а в Галичині з одноі и в Конгресівці з другоі сторони, вже не згадуючи про тенденції польскоі еміграції. — — — В наших часах здається нам обявлятись поворот до лучшого и власне краківський обхід будить у нас надіі на таке получшене. Брак самопізнаня и хиби характеру польского народу оправдували досі слова, що кождий народ терпить таку долю, на яку заслугує. Крашевський виказав в своіх численних романах, оповіданях, поезиях и историчних росправах, в виданих памятниках, описах сучасного стану и безчисленних статях дневникарських, що польский народ в своім историчнім розвою допустився справді великих погріхів и блудів и власне через свої блуди и невластиві порыви стягнув на себе безденне море горя и злиднів“. Одже ж „Reform“ хоче бачити в обході ювілея Крашевського, що цілий польский народ величаючи тепер Крашевського узнав ту головну гадку Крашевського яко правдиву и повертає тим до самопізнання. Ми однакож будемо иншоі гадки и вкажемо не тілько на промову Ліского, але й на промови всіх Поляків на тім обході. Треба іх тілько прочитати а ніде (з вийнкою Спасовича — від котрого „холодом повіяло“) не побачимо такого повороту до добра пожаданаго як для Поляків так и для всіх Славян. Противно, Поляки упоіні побідою над галицькими Русинами скористали з юбілея, щоб перед світом вивести маніфестацию польскоі державности — будь що будь — мрії то ж ексцентричноі особливо при незалишених аспірациях до панованя в старих границях — над Русинами...

Бібліография.

— **Исторія Руси вôдъ нападу татарского до панованя польского (р. 1340).** Пôсля *Ивана Нечуя*. Книжочка 52. Цѣна 13 кр. а. в. — У Львовѣ, 1879. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пôдъ зарядомъ К. Беднарського. Коштомъ и заходомъ товариства „Просвіта“.

Змѣстъ: 1) Першій нападъ Татаръ на Русь. Борба рускихъ князѣвъ зъ Татарами надъ рѣкою Калкою, року 1224 по Хр. 2) Неладъ въ Галичи. 3) Данило лучить цѣлу коренну Русь. 4) Другій на-

Digitized by Google

надъ Татаръ на Русь. 5) Русь зновь очунѣла. 6) Князь рускій Левъ. 7) Порядки на Руси за часовъ кн. Льва. 8) Король рускій Юрій I. 9) Послѣдній князѣ рускій. 10) Заняте Галичины черезъ короля польского Казимира Великого.

— **Дрібна бібліотека.** — 11 — *Еміль де Львавле.* **Сільска Обшчина в Россіїі.** Післьа другого виданьа по німецьки обробленого *Карльом Біхером. Львів 1879.* З друкарні тов. імени Шевченка. В XVI-у стор. 48. Ціна 10 кр.

СУЧАСНА ЛІТОПИСЬ.

(Лихоліте на Руси. Збори общ. Качковського в Станіславові. Демонстрация с Телячого против руських книжок шхольних. Повиборчі рефлексні. Кілька слів до пояснення виборчої борби в Станіславівськім. Загальні збори „Рускої Ради". Відозва Тернопільских Русинів до виділу „Р. Ради" и до всіх Русинів.)

„Русь роздроблена и завчасу обезсилена межиусобицями не могла здійнятись до відпору невідомому и неожиданому вороговн; в ній не оказалось ні розуму, ні розгляду, а царювало загальне безголове. Князі и іх земські совітники за байдуже мали нову силу, нерозумно дражнили ії, не приготовившись сміло вийшли против неі в степ и там погибли. В слід за сим не робилось нічого для оборони; ніхто не надіявся повороту ворогів; Русини займались дальше своіми дрібними марницями. Проминуло 13 літ и вороги в другий раз появились так само несподівано, як и першого разу; и тепер, після даної науки, Русь не прийшла до розуму...." Так говорить славний наш историк Костомарів про татарське лихоліте на Руси. Ті самі слова прийдеться повторити будучому историкови Руси о теперішнім лихолітю на Галицькій Руси и о теперішних Русинах с тим хіба додатком, що не одна наука, але наука цілих столітій, наука цілої руської историі не довела Галицькоі Руси до розуму. Треба тілько порівнати події с часів нових виборів до сойму р. 1876 с подіями виборів до ради державної р. 1879 и пильно придивитись усему, що у нас діялось и тепер діється, а повисші слова знаменитого историка в повної оправдаються и для теперішности Русинів. „Совітники Руси" за байдуже мали нову силу своіх ворогів, дражнили ії нерозумно, а не приготовились до оборони, не оказали ні розуму ні оглядности, сміло вийшли на арену виборчу и там погибли р. 1876. В слід за сим не робилось нічого для оборони. Русини займались дальше своіми марницями, своіми межиусобицями и „кували коромоли." Проминуло 3 літ и вороги в другий раз появились так само несподівано, як першого разу и тепер, мимо даної науки, Русь не прийшла до розуму.... Межиусобиці и коромоли ведуться дальше. С поміж народовців озвався в другий раз голос за згодою и полученем всіх животних сил Русинів в одноцільну живу організацію для ратунку батьківщини. „Совітники Руси" мовчком відвернулись від сего зазиву, а коломийська „Р. Рада" бризнула в очі народовцям новим ляхоманством. Послідували дальше загальні збори товариства Кач-

Digitized by Google

ковського в Станіславові (дня 23. вересня с. р.), котрим деякі дописувачі німецьких часописей старались наперед надати ціху повиборчої маніфестациі Русинів. И тут знов сумний образ историчного „безголовя:“ Замість скріпити сили товариства и зводити іх до діланя для піднесеня просвіти між народом, замість заглянути у власні видавництва, на котрі члени самого товариства нарікали, и порадитись над поправою сих хиб, замість щирої заохоти до праці над просвітою и здвигненем Русинів, — здіймається цілий збір за ініціятивою підмовленого селюха с Телячого до демонстрациі против руських книжок школьних! Знавці літератури и язика с Телячого демонструють перед світом, що руські книжки школьні — сей плід довголітної праці найлучших сил интелектуальних між галицькими Русинами „составлины на непонятном для народа языцѣ, так, что мальчику нужно для них переводчика,“ знавці с Телячого, що досі не написали ні одної букви для науки, взивають сих заслужених для Руси людей праці и науки, щоб вони „не калічили русского языка въ книжкахъ школьныхъ“*)!!

О житє бореться наша народність в Галичині, з великим трудом позискує одну руську гімназию не тілько для тріміліонової людности, але одну руську гімназию на цілу Русь, від десять літ трудяться щирі працёвники над укладом руських книжок школьних для шкіл людових и для гімназий, щоб право наше на школи з руським викладом, узнане утворенем одної гімназиі, виказати яко дійно осущиме в цілім краю, як далеко сягає наша мова, по десяти літах майже вповні довершують сей перший досі не бувалий великий подвиг нашої народности на полі шкільництва, а тут горстка ворохобників, що нічим не заслужились для нашого народу и навіть одної букви не написали для наших шкіл, горстка людей без найменшої кваліфікациі до того, щоб засідати яко судіі над трудною десятилітною працею людей науки, видає сумаричний засуд на руські книжки школьні, баламутить несвідомий гурт людей, що ім ще самим учитись и просвічуватись а не засідати до осуду літературно-научних праць, и поривае сей гурт до демонстрациі против власної народности! Ми розуміли б критику наукову, котра конечно не може сповнятись на загальних зборах людей потребуючих ще елементарної просвіти, ми розуміли б ще опір против теперішних руських книжок школьних, коли б ті протестанти були с своєї сторони уложили натомість свої книжки після свого погляду и розуму, ми могли б ще зрозуміти, коли б яка академия наук (руська

*) Над книжками школьними трудились досі: проф. Др. Омелян Огоновський (видав граматику латинського язика и книгу для вправи в язиці лат.), Проф. Борковський (видав знамениту граматику грецького язика після Курция) проф. Полянський (написав фізику и минералогию), проф. Верхратський (написав ботаніку), проф. Партицький уложив руську граматику для шкіл людових и читанки), Дейницький (уложив математичну термінольогию и мат. книжки), проф. Романьчук (уложив три читанки) проф. Ол. Барвінський (руську читанку для VII и VIII кл.), проф. Вахнянин (землепись), дир. о. Ильницький (историю, реліг. учебники и психольогию), проф. Др. О. Савицький (геометрию и аритметику для вис. гімн.), Др. Пелеш, о. Шанковський и т. д.

Digitized by Google

академия наук — якої у нас не має) видала загальний суд о книжках але, се мусить нам кождий признати, що п. п. Фялковський с Телячого, Марков, М. Огоновський et comp. не мають найменшої кваліфікациї засідати яко літературні судії над проф. Д-ром Омел. Огоновським, Борковським, Верхратським, Партицьким, Полянським, Романьчуком и ин. повисше вичисленими, працёвниками около укладу руських книжок школьних, — а з другої сторони, демонструвати против руських книжок, а рівночасно вихваляти польскі книжки (як се зробив о. М. Огоновський), значить допгати ногами своє рідне слово, щиру довголітну працю своїх людей, ослабляти свою народність и підмагати польонізацию, бо ж, як би там вже ні було, а тепер маємо оден тілько вибір: або истнуючі руські книжки школьні, — або польскі книжки! Чи ж хотіли ті панове прихилитись своєю демонстрациею до сего другого вибору? А в конець вольно спитати, на якій то підставі видали ті панове свій засуд, який то „русский" язик мали вони на гадці и в чім то „исковерканий" руський язик? Ми знаємо, що всяке діло людське, одже й уклад школьних книжок в язиці, досі до шкіл недопусканім, не може обійтись без певних похибок, ми бачили що й польскі книжки школьні далекі від того совершенства, в якім їх бажав представити о. М. Огоновскій видавець „Роднмого Листка", що й ті книжки підлягали поправі и змінам, але між поправою и заохотою до поправи а анатемізованем, між науковою критикою а пустими насмішками — велика ріжниця. А з жалем мусимо сказати, що с тої сторони, звідки на Станіславівських зборах піднялася демонстрация, ми досі не стрічали крім таких пустих насмішок, ніякої поважної критики над школьними книжками. Мимоволі пригадуються нам ті сумні часи нашої историчної минувшости, коли проти найкращих подвигів наших борців за самостійність Русі-Украіни, против Хмельницьких, Дорошенків, Полуботків и др. — підіймались демонстрациї с сторони самолюбів и горстки обаламученої черні. И знов приходиться нам повторити слова Костомарова про часи „Руіни": „Але між Русинами все так водилось, що коли хто бажав що зробити доброго для свого народу, тоді зараз находились..... люде, що доносили на них у Москву и всіма силами старались зруйнувати почате діло здвигненя народу до самостійности"....

Перейдемо тепер на инше поле, на поле нашої внутрішної політики галицькоі. Голоси с краю заміщувані в наших часописях показують, що потрясаючий вплив виборів на Русинів не проминув. Не ма ще кінця справозданям, описам и увагам о виборчій акциі Поляками давно вже забутій. Очевидно біль тріває довше як радість. Однакож всі ті голоси займаються виключно безповоротною минувшостю и не подають ніякого прогляду на будучність, над котрою слідувало б Русинам перш усего застановитись. Одна добра сторона пробивається з оголошених рефлексий над виборами, а се — самопізнанє. Показується, що докори, якими с першу, зовсім несправедливо, обкидувано маси люду, належаться властиво руській интелігенциі, котра не то що не старалась о довіре народу, не ставала в ёго охороні против неприязних впливів, не взяла у свої руки руководства народнёі маси, але ще й до того часто разом с противниками вливала демора-

Digitized by Google

лізуючо на народ и в деяких місцях сама віддалась в непочесну службу польских агентів. „У нас руське священство — пише дописуватель „Слова“ с Коломийщини — може повеличатись такими дивами, які на цілім світі в ніякім иншім народі не бувають; ось декотрі с посеред священства покинули в найважнійшу хвилю конституцийну наш народ и звязались против ёго с Поляками, жидами, вірменами и ин. Вважаємо тут на місци подати деякі факта з виборчої борби в Станіславівськім, де кандидував також п. Т. Заячківський, позаяк подибуємо в „Слові“ и „Р. Радѣ“ тенденцийні и зовсім невірні вісти, с котрих куються нові оружя против народнёго сторонництва. „В численних протестах виборчих так Станіславівської окресности, як и других, викажеться ціла нечесть и ціле вопіюще насилля побідителів“, — пишуть нам с Станіславова — „нам же Русинам ходить передовсім о те, щоби справу руську внутренну дотично виборів в Станіславові и приналежних повітах на засаді правди, на підставі фактів представити и — дай Боже — полагодити. Передвиборчий комітет (о. Церкевич голова, о. Ст. Коблянський секретар) запросив був на $^{10}/_{6}$ до Станіславова п. Т. Заячківського с Тисьменици на нараду „въ цѣли порозумѣніяся дотычно избираемыхъ пословъ зъ мѣста и села“. П. Т. Заячківський дістав сі запросини $^{10}/_{6}$ в полудне на селі підчас свого урядового комісионованя а дізнавшись, що з ёго сторонництва нікого більше на ту нараду не запрошено, не явився того дня и увідомив голову комітету, що дня $^{12}/_{6}$ буде міг видітись с комітетовими. И дійсно прибув п. Т. З. дня $^{12}/_{6}$ до передвиборчого комітету, де ёму о. Церкевич в имени всіх притомних сказав, що справа кандидатури на села вже рішена (поставлений о. Заклинський) а виборчий комітет предкладає ёму (с. е. Титови З.) кандидатуру на місто Станіславів-Тисьменица и готов ёго „Рускій Раді“ у Львові препоручити. П. Т. Заячківський заявив на те, що він поставлений своєю партиєю кандидатом из сіл и ту кандидатуру вже прийняв, а кандидатури на місто не може прийняти а то тим менше, що „Руска Рада“ поставивши при попередних виборах до Відня на Станіславів и Тисьменицю кандидатом жида зовсім здискредитувалась у міщан. Незадовго потім держала „Руска Рада“ у Львові свої збори и ставила кандидатів на послів. При голосованю над кандидатурою о. Заклинського на повіт Станіславівський с приналежними повітами упав о. Заклінський два рази, а доперва за третим разом по умильній своій просьбі позискав о. Заклинський голоси о. о. Наумовича и Левицького и при іх помочи став кандидатом „Р. Ради“. Зауважати належить, що о. Левицький сам перший підніс кандидатуру п. Т. Заячківського и піднявся ёго операти, опісля ж на просьбу о. Заклинського перехилився на ёго сторону и щоб пересадити ёго кандидатуру в „Р. Раді“ предложив письмо від 20 священиків за о. Заклинським. Росночалась відтак виборча акция на цілій лініи. Не довго перед самими виборами подали польскі дневники вістку о о. Заклинськім, котра, будь вона правдива, чинила зовсім неможливою ёго кандидатуру на посла руських селян. З жачем треба скажати, що о. Заклинський не постарався о те, щоб в якій небудь способ виказати ту вість яко неправдиву. Справа села Зарічя (філіі приходу о. З. Старі Богородчани), комісия деканальна и инші орудки о. З. були ще давно перед виборами

Digitized by Google

голосні и цілій околиці звісні, а тепер, при упорнім мовчаню о. З. на подані факта в польских дневниках, стали сильною перепоною ёго кандидатури. О. Стефан Козоровський с Тисьмениці написав лист до „Р. Ради“, щоби замість о. З. поставила иншого кандидата и поручив п. Т. З. Товариство „Руска Рада“ роздивившись в сій справі візвало письмом з $^{18}/_{6}$ о. Заклинського, щоби с причини тяжких закидів дневникарських и слабих своіх виглядів — відступив від кандидатури и через те убезпечив вибір иншого руського кандидата. В тім самім часі о. Левицький, хоч спершу допоміг до кандидатури о. З-у, писав до „Р. Ради“, щоб відкликала кандидатуру о. Заклинського а поставила кандидатуру п. Т. Заячківського. Але о. Заклинський не послухав завізваня „Р. Ради“, и не спростував поданих о нім вістей, а тілько в „Слові“ обіцяв видати процес польским дневникам за образу чести, чого о скілько знаємо и досі не зробив. Околичне священство бажало порозумітися на якийсь конець з о. Заклинським; п. Т. Заячківський їздив всюди, де ёго на дотичні пересправи взивано, але о. Заклинський уникав ёго, и так бувши в Тисьмениці уникав зійтись с п. Т. З., а до Погоні, де мали зъіхатися ($^{24}/_{6}$) оба кандидати, не приіхав. За той час старалися дотичні люде, щоби підкопати кандидатуру п. Т. Заячківського через „Слово“, котре й дійсно в Ч. 64. $^{24}/_{6}$ видало свій авторитетний засуд на п. Т. З., хоч ёго опісля в мисль §. 19 уст. прас. яко зовсім неправдивий мусіло відкликати. Так само подано неправдиві видумки до „N. fr. Presse“ наче б то п. Т. З. дав слово польскому комітетови, що вступить до пол. клюбу, а коли надосліли вибори, тоді и „Р. Рада“ йдучи за тероризмом „Слова“ наказала дописею до о. Левицького и до виборчого комітету в Станіславові, щоби всіма способами знівечити кандидатуру п. Т. З. И роспочалася агітация против Т. З-го дійсно всіма, а именно нечесними способами. О. К. и многі инші нашептують, що п. Т. Заячківський не є Русин, що він польского пана син, що нема руського священика имени Заячківського, а о. Заклинський голосить, що п. Т. З. „найгіршій суд. урядник для селян“, що він „в користь Пузини спровадив три компанії війска на селян в Чорнолізцях, та що селяне проклинають ёго вже давно с цілим ёго накорінком“. Инші хапаються страхопудських концептів, що п. Т. З. „наський — соцыяліст“ и т. д. Сі факта можуть пояснити, чи можна п. Заячківському робити який небудь закид, що з ёго вини не перейшов при виборах Руспи, треба ж ще тілько додати, що багато селян, знаючи стан справ о. З. у власній парафії виразно освідчило, що ніяк не дадуть своіх голосів на о. З-го. Тут треба ще згадати и про о. Попеля, против котрого піднесено с сторони „Слова“ закид народнёі зради. Автори сего закиду навикли уважати голосуючих селян яко якийсь механізм без мисли, котрого можна крутити, як кому подобається. Оджеж показалось, що лихі поступки з власними громадянами можуть и у селян вродити непокопаний опір проти кандидатури „патріота поза домом“. Факт, що багато селян ніяк не хотіло голосувати на о. З., хоч ті самі селяне готові були голосувати за п. Т. З., знаючи ёго яко діяльного члена „Просвіти“ и чесного судию, показує тілько як „Р. Рада“ и станіславівський комітет самі пошкодили народній справі, понехуючи важкі заміти против кандидатури о. Зак. и ставля-

Digitized by Google

ючи ёго в послідній хвилі яко найвідповіднійшого кандидата Русинів. Що ж до о. Попеля мусимо сконстатувати, що ёго виборці дали свій голос остаточно на о. Заклинського, одже й слова правди нема в тім, наче б то о. Попель с своіми виборцями голосував за Пузиною. Жадали комітетові в Станіславові від о. Попеля, поруки за всі голоси п. Т. Заячківського для о. З., але такої поруки за річ зовсім неможливу, як се повисше пояснено, о. Попель не міг дати ніяким способом."

Ограничаємося на тих фактах поясняючих стан виборчої акциі, в котрій виступав також кандидат народнёго сторонництва, так як нам не ходить тепер о безхосенні рекримінациі, але о саму правду и о те, щоб виказати клеветливе очернюване народнёго сторонництва через людей злої волі.

* * *

На конець по довгих нарадах під напором прилюдної опініі визначив Виділ „Рускої Ради" день загальних зборів товариства „Руска Рада" на 18 листопада с. р. Програма сих зборів досі ще не оповіщена. Нотуємо при сій способности потішаючий факт, що преці знайшлися Русини, котрі взялися ввести в діло справу сполученя всіх животних сил Русинів без згляду на їх партийні погляди. Русини Тернопільскої окресности вислали отверте письмо до виділу „Рускої Ради", в котрім взивають виділ постаратися о те, щоби на будучих зборах „Р. Р." були заступлені всі Русини, до якої партиі вони б ні не належали скоро тілько вважають себе за Русинів и такими заявляються, щоби проте перед тими зборами вписувано в члени „Р. Ради" кождого зголошаючогося Русина. Сю відозву підписав в имени Русинів Тернополя и окресности декан о. Василь Фортуна. Заразом оголосили Тернопільскі Русини відозву до всіх Русинів, щоби лучили разом свої роздроблені сили и спільно працювали над слідуючими справами: розбуджували самопізнане и свідомість национальну у нашого народа, образували ёго політично и способили ёго до борби за свої права и интереса; щоб загрівали нашу интелігенцию до живого уділу у всіх справах публичних; щоби образованю молодіжи дати народній напрям; щоби перепровадити обнову наших товариств відповідно до интересів и потреб всіх верстов руського народу. Тернопільскі Русини взивають заразом всіх Русинів, щоби вписувалися в члени товариства „Руска Рада". Було б дуже на часі, щоб виділ „Рускої Ради" с своєї сторони прихиляючись до відозви Тернопільских Русинів завізвав від себе всіх Русинів, щоб вписувались в члени сего товариства.

ВІСТИ и ЗАМІТКИ.

(**Загальний збір Товариства „Просвіта."**) Дня 16 жовтня с. р. відбулися в кімнатах „Рускої Бесіди" загальні збори товариства „Про-

Digitized by Google

світа.“ Мимо того, що час зробів назначено на будний день, через що утруднено уділ в зборах великому числу членів особливо с провінциі, и мимо несприяючої погоди, зібралось доволі значне число членів, сего разу виключно с самої интелігенциі. Явились також члени філій: бортницькоі, золочівськоі, коломийськоі и тернопільськоі. Урядник поліциі: ком. Зайончковський. — В заступстві голови товариства проф. Д-ра Омеляна Огоновського, котрий задля недуги не міг прибути, отворив збори заступник голови проф. Улян Романьчук сконтатувавши, що зібралось достаточне число членів статутом до важности зборів приписане. У вступній промові вказав проф. Романьчук на справоздане уступаючого головного виділу за час від 21 Червня 1878 до 1 Вересня 1879 печатно оголошене и членам товариства ще перед зборами розіслане. За сей час прибуло 190 нових членів и засновано нову філію — з ряду пяту — в Золочеві. Головний виділ видав через час своєі діяльности, крім щомісячного „Письма с Просвіти“ від Липця с. р. застановленого, шість а взглядно сім книжочок („Нова Зоря“, История Руси часть I, Звірята шкідні и пожиточні, История Руси часть II. Про тепло и роботу дра И. Пулюя и Молитвенник), с тих 4 книжочки безпосередно для просвіти народу призначені. Уступаючому виділови удалось по користнім переведеню двох процесів перед судом першоі и другоі инстанциі (о переступство §. 3 и 23 уст. прасовоі) и в магістраті яко власти промисловій и в намістництві (о переступство §. 4. устави промислової) визволити товариство „Просвіту“ від всіляких перешкод и напастей задля роспродажі книжок товариства, так що спинена досі діяльність товариства в ширеню книжок просвітних буде могла на будуче розвинутись далеко успішнійше, як досі, тим більше, що виділ подав також о концесию на книгарню „Просвіти“ а заразом порушив справу кольпортажи книжок в цілім краю, котру буде мав перевести слідуючий виділ. Невелика продуктивність уступаючого виділу пояснюється просто тим, що переважна часть виділових чинностей мусіла бути посвячена адміністрацийним и процесовим ділам. — На интерпеляцию п. Лінинського що до уділу „Просвіти“ в юбілею Крашевського відповідає заступник голови, що виділ застановлявся над тим, чи брати уділ в сім обході, але ріщив не брати уділу в обході юбілея, позаяк сей обхід мав ціху не тілько літературного обходу, але й політичної маніфестациі Поляків. По промові пана Лінинського, котрий рад би бачити живіщу діяльність в осередку Русинів, але й не подає ради на бездільність позаосередних Русинів, и після промови о. Д. Танячкевича, що громада, хоч великий чоловік, та все й таки потребує найперш волі, щоб розмахатись орлиними крилами и взлетіти до просвітного сонця, що проте й уступаючий виділ не міг взбитись через хмари адміністрацийних порядків у широку простір просвітного діланя, — прийнято справоздане уступаючого виділу до відомости. — Відтак приступлено до вибору нового виділу. Голосуючих було 51. До виділу вибрано: проф. універз. О. Дра Омеляна Огоновського, ректора техніки п. Уляна Медвецького, проф. Уляна Романьчука, проф. Гладиловича, проф. Цеглінського, проф. Петра Огоновського, п. Петра Погрецького, п. Романа Заклинського и п. Вол.

Digitized by Google

Барвінського. На заступників вибрано: проф. Д-ра Целевича, о. Стефановича и проф. Громницького.

Заки скінчено скрутінієм, забрав голос п. В. Барвінський яко справоздавець виділу. Вказавши на важність шкіл, сеї підстави духовоі будучности народу, и на невідрадний в тім згляді стан нашого народу, говорив дальше бесідник: Одним з найтяжших, але й найважнійших здобутків нашоі народнёі борби за истноване було виеднане одноі руськоі гімназиі. Се було перше дійсне узнане засади, що наш руський язик має право панувати у всіх школах на Руси, що образоване и вихованє Русинів від найнисшого до найвисшого ступіня може и повинно відбуватись в питомім руськім язиці. Але се була тільки засада — право. Треба ще було те узнане право осущити и показати, що ми маємо змогу узнане в теориі право дійсно виконати. Треба було постаратись о школьні книжки не тілько для шкіл людових, але головно для цілоі гімназиі. За се важне діло взялася комісия покликана для укладу школьних книжок зложена з дир. о. Ильницького яко голови комісиі, Д-ра Омеляна Огоновського, Д-ра Из. Шараневича, проф. Вахнянина, проф. Партицького, проф. Полянського, проф. Романьчука, проф. Д ра Савицького. — При підмозі ще й других щирих людей науки, як проф. Ол. Барвінський, О. Борковський, И. Верхратський, Дейницький, Лучаковський, Шанковський и др. виготовила комісия не тілько всі книжки для шкіл людових и для нисшоі гімназиі але й майже всі книжки и для висшоі гімназиі. Яка се велична праця уложити стілько книжок школьних в язиці досі до шкіл недопусканім, одже в тім згляді зовсім ще не виробленім, зрозуміє тілько той вповні хто сам заходився коло такого діла. У других високо розвинених народів відбувається така праця легко, бо там вибереться с поміж готового що найкрасше и найвідповіднійше. У нас треба було майже усе допервa сотворити. Тож діло укладу школьних книжок, тепер майже зовсім довершене, являється одним з найбільших наших подвигів народніх. Се було сотворене руського шкільництва, се були, так сказати, цивілізацийні хрестини руського народу. Ми, що жиємо ще в тій самій подіі, ми по правді ще навіть не можемо здати собі справи з важности и досяглости сего факту. Але история запише ёго, коли не збільшим, то бодай з рівним натиском як свого часу охрещене Руси. Тепер допервa сталося наше право живим, дійсним. Можна нам сказати, що наші руські книжки потребують може в дечім поправи, або обнови але де ж у котрого народу не поправляються, не обновляються вони? Але не можна вже нам сказати, що ми не маємо руських школьних книжок. Значить, як широко и далеко гомонить руська пісня — руське слово, там всюди маємо тепер повне право жадати руських шкіл, руських гімназий. Теперішна єдина руська гімназия стається для нас народнім монументом. Перш у сего вона жерелом нашого руського шкільництва, а в друге, як довго вона останеться єдиною на цілій Руси, так довго вона буде свідкувати о кривді нашого народу, котрому не віддають всіх других гімназий. Тепер, коли маємо наші руські книжки школьні, сповняється memento Лешка гр. Борковського звернене в соймі до Поляків, що „даючи Русинам одну гімназию задля консеквенціі мусите віддати ім відтак всі гімназиі на Руси.“ И се

Digitized by Google

дійсно тепер, після спорудженя школьних книжок руських, являється вже тілько яко питанє часу и політичного такту. — Здається, нічого й говорити про те, що людям, котрі трудились, над звершенєм сего величавого діла — укладу руських книжок школьних — належиться щира сердечна вдячність всіх Русинів, цілого народу, так як се діло сповнене справді для добра и слави цілої Руси. З жалем треба сказати, що між Русинами були и є ще люде, котрі чи задля духовоі мрачности, чи для злосливости кидались и кидаються на наші найбільші святощі народні, на нашу идею народню, на нашого великого поета, на наше щире діланє народнє. Так и не обійшлось без того, щоб ті самі люде не піднесли свого галасу проти руських книжок школьних, сеі трівалоі основи духового розвою нашого народу. Се просто значить за хліб кидати камінєм, за працю, посвящене и службу народови відплачувати найбільшою невдячностю. Так поступати значить руйнувати народнє діло, народню просвіту, знеохочувати або й відстрашувати ii щирих працёвників, а нам власне треба для ратунку нашого народу як найбільше працёвників, як найщиршої заохоти. На нас яко на товаришах „Просвіти“ почиває обовязок дбати про просвіту народню, а просвіта в школах наших и в нашім питомім язиці се найважнійша просвіта, се основа всенароднёі просвіти нашоі. То ж годиться нам узнати великі заслуги тих людей, що в поті чола трудились над укладом школьних книжок, годиться нам висказати ім нашу и цілої Руси щиру подяку за іх труд величавий, и заохотити іх до дальшоі праці в тім напрямку для добра нашого народу. Про те вношу именем виділу: Світлий збір зволить ухвалити: Товариство „Просвіта“ виражає всім, що трудились коло укладу руських школьних книжок, а именно комісиі для укладаня руських книжок школьних щиросердечну подяку и повне узнанє за успішний труд в скорім и для руського народу хосеннім уложеню и виданю руських книжок школьних.

В сій справі промавляють пп. Лінинський, Підляшецький, о. Танячкевич а п. Вахнянин поясняє, що теперішна комісия для укладаня школьних книжок руських зістала покликана доперва тоді, коли первісна комісия зложена між иншими с теперішного епископа Ступницького, Д-ра Костека, Д-ра Яновського и др. не заявила ніякоі діяльности в тім згляді и не видала ні одноі книжки. Відтак прийнято повисшій внесок виділу одноголосно з додатком п. Лінинського, щоб сю подяку виразити письменно кождому членови комісиі з осібна.

Після того приступлено до вибору голови. Головою товар. „Просвіта“ вибраний проф. Д-р Омелян Огоновський.

По довшій дискусиі прийнято внесок п. К. Підляшецького змодифікований Д-ром Олександром Огоновським: „поручається будучому виділови „Просвіти“, щоби дослідив причин, за для яких не всі Русини посилають свої діти до руських шкіл и в який спосіб можна б сему зарадити“.

Прийнято внесок п. Вахнянина, щоби виділ „Просвіти“ старався в популярних книжочках пояснити права громади що до школи, а именно право руських громад домагатись руського язика викладового в школах людових. Мотивуючи свій внесок підніс п. В., що руські громади задля несвідомости свого права домагатись руських шкіл па-

Digitized by Google

сивно придивляються тому, як вводяться замість руських польскі школи в чисто або переважно руських місцевостях, що конечно спиняє просвіту. Приклад громади Новиці (коло Калуша), котра подала до кр. Ради школьної, щоби у неї в школі не вчено польского язика, бо наука сего язика в чисто руській місцевости противна уставі а надто причиняється до марної страти часу в школьній науці, — вплине, здається, користно и на другі громади руські и вони певно підуть слідом новицької громади, коли ім тілько розъясниться їх права и важність науки в рідним язиці.

П. Сігеріч в довшій промові виказує, як нарід руський досі ще нічим не увіковічнив всім дорогої памяти Тараса Шевченка. Коли другі народи майже по всіх більших містах ставлять памятники для своїх поетів и мужів заслуги, на цілій Руси нема ні одного памятника для найбільшого добродія нашого народу, для нашого поета и воскресителя народу. Тож належало б, щоб постаратись о памятник для Шевченка у Львові, щоб кождий переходячи нагадував собі, що се руський город и що Русь має свого великого генія. Для того вносить, щоб виділ „Просвіти" виєднав у ц. к. Намістництва призволенє на збиранє складок на памятник Т. Шевченка. Коли буде таке призволенє, то при добрих заходах и щирій волі призбераються потрібні гроші.

П. Д-р Олександер Огоновський нагадує також, щоб не забувати на фонд стипендні имени Шевченка, перед літами заснований, але тепер нічим не побільшуваний.

Відтак прийнято внесок п. Сігеріча.

Прийнято також внесок о. Д. Танячкевича, щоби виділ „Просвіти" застановився над зміною §. 2 статутів товариства в той спосіб, щоби товариство „Просвіта" мало право уряджувати господарсько-промислові вистави, и предложив відповідний внесок найблисшим зборам.

На внесок п. В. Барвінського загальний збір одноголосно именує В. о. С. Качалу в узнаню ёго довголітної а знаменитої народнёї служби и великих заслуг так для просвіти народу як в загалі для здвигненя руської народности, почестним членом товариства „Просвіта".

До контрольної комісні вибрано: п. Д-ра Олександра Огоновського, п. М. Гладишовського и п. Тисовського. На тім закінчились збори о годині 10-ій вечером.

(**О. Качала до руської молодіжи**). Узнаючи великі заслуги Вп. О. Качали для руського народу, вислала руська академічна молодіж адресу ветеранови и непоконаному борцеви руської справи в Галичині. На сю адресу відповів Вп. О. Качала слідуючим письмом вистосованим до руської акад. молодіжи:

Милі Братя! Ще на початку празнин школьних отримав я Ваше письмо з дня 10. липня с. р., в котрім підносите моі труди в обороні прав руського народа, по причині появившоіся книжки: „Polityka Polaków..."

Заслуг я не положив так значних, як їх величаєте.

Воля вправді була добра та средств и сил не доставало.

Яко Русин уважав я завше за мій обовязок по можностн причинятися, аби и наш нарід міг с часом заняти приналежне ёму становиско межи народами славянськими.

Digitized by Google

История поучила мене, що право историчне признаєся тілько тому народови, котрий в силі здобути ёго для себе и готов боронити ёго против посягательств ворогів своіх. Для здобутя и оборони прав наших потрібна нам сила. Силу може дати з одної сторони наука, и то наука обширна и грунтовна; а з другої сильне почуте народне у маси народа, котре ино просвітою, а просвіта знов скоро тілько на тім язиці осягнути дасться, котрим нарід свої мисли виражае.

Хто о просвіту народа не дбае, намагае просвіщати ёго на иннім язиці, а не на тім, котрим нарід говорить, той або незнае, що спиняе діло и помагае ворогам нашим, або убочні ціли мае на оці.

Діло „Polityka Polaków“ була написана, щоби з одної сторони звернути увагу Поляків на згубні наслідки політики, котра и до нині незмінилася: а з другої сторони побудити Русинів до розваги, чи и на нас не тяжить вина, що и так гірка доля нашого народу ще погіршаєся; а в такім разі спонукати Русинів понехати спори домові и взятися до ревної спільної праці на полі народнім. Для того приятно міні було вичитати с письма Вашого слова: Діло твое загріло нас до дальшої праці, піднесло нашу ревність... бо ту виджу вже в часті мій труд надгороджений.

Шельпаки 26. р. Вересня 1879.

Ст. Качала.

— (**Бідні Русини.**) В ч. 242. краківського „Czas-у“ читаємо: „**Na pomnik Mickiewicza** зложили за посредництвом кс. Я. Шведицького: **о. М. Малиновський**, офіциял гр. кат. консисторії; **Василь Ковальский** радця висшого суду; **о. Ант. Петрушевичь** гр. кат. крилошанин; **о. Яков Шведнцький** гр. кат. крилошанин; **о. Иван Наумович**; **о. Василь Богонос** (бувший кандидат Р. Ради на посла); Др. А. **Яновський** директор гімназії; **о. Василь Ф . . . . а**; **о. Алексей Заклінський** (бувший посол до ради державної); **о. Игнатий Галька**; **о. Павло Ясеницький** по 1 зр. а. в. разом 11 зр. а. в.“ Ледво що розійшлася чутка, що Поляки задумали поставити памятник Міцкевичеви, а вже, як бачимо, поспішив „цвіт проводирів Руси“ заявити Полякам свою офірливість и крил. Шведицький піднявся в тій ціли агітациі між Русинами. Застерігаємося з гори против закиду, якоби ми виступали против здвигненю памятника для Міцкевича. Противно заявляємо, що сю вість о памятнику для Міцкевича витаємо дуже радо, так як поставленем памятника сповнять Поляки тілько давний довг свого піетизму для найзнаменитшого поета польского народу, а з другої сторони в тій гадці Поляків бачимо добрий приклад и напімненє для других народів, щоб шанували память своіх заслужених мужів, бо як сказав д'Израеллі, нікчемний той народ, що не вміе почитати своіх пророків. Не потребуємо, здається, виказувати, що Поляки мають доволі грошей, щоб власними силами здвигнути не оден памятник але цілий пантеон для своіх віщунів и людей народнёі заслуги. Ті, що мали звідки викинути десятки тисяч на агітацию виборчу против Русинів, певно не потребують підмоги другого народу, а именно бідних Русинів, щоб аж при іх помочи виставити памятник Міцкевичови. Доволі буде згадати, що з одного балю урядженого підчас обходу ювілея Крашевського призбирано на памятник Міцкевича над 3000 зр.!

Digitized by Google

Єсть приповідка: сорочка близша від кожуха, — а дальше: перше *своє*, а потім чуже. Звісна річ, що у нас Русинів всяке народнє починанє: просвіта народня, література, штука, промисловість и т. д. нидіє задля браку материяльноі підмоги. Нам здається, що святим обовязком кождого Русина обертати кождий злишний гріш на ратунок свого народу. Для нас десятки мають ту вагу, що у других народів тисячі, або й міліони, бо Русини в Галичині се ті голодні и голі, що ім за холодом и голодом просвітку не має.

Найкращі пляни, найпотрібнійші діла для ратунку нашоі народности лежать занедбані або невиконані задля недостачі материяльноі сили. А наш найбільший поет а мученик за жизнь нашу народню, творець нашого відродженя народнёго, геній усім світом узнаний, — забутий, цілком забутий власне тими людьми, що так радо оказують свою офірливість для звеличаня польского поета. Нам здається, що найпершим довгом кождого Русина дбати про належне віддане почести тим, що своє житя положили за добро руського народу, бо коли ми самі не будемо дбати про те, то певно ніхто чужий а именно Поляки не здвигнуть слави Руси.

„А то не діждешся...
Святоі правди ні од кого;
Ніхто не гавкне, не лайне
Неначе й не було мене!“

писав Шевченко плачучи над невдячностю Руси-Украіни, за котру тратив своі слёзи, своі літа, свою волю и житя...

„Міні було аж серце мліло,
Мій Боже милий, як хотілось
Щоб хто небудь міні сказав
Хоч слово мудре; щоб я знав,
Для кого я пишу, для чого,
За що я Вкраіну люблю,
Чи варт вона огня святого?“

Одже й Галичане, а именно ті люде, котрих скору офірливість на памятник Міцкевича нині подивляємо, не дали ні зломаного крейцаря на звеличанє памяти Шевченка. Були у нас росписані складки на реставрацию могили Шевченка, були голошені складки на стипендию имени Шевченка, ухвалено зберати датки на памятник Шевченка, давано вечері музикально-деклямацийні в память Шевченка и на дохід стипендиі ёго имени, але від тих для польскоі величности офірливих „проводирів Руси“ не вплинув ні оден крейцар для звеличаня памяти найбільшого генія Руси. Мало того! ті добродіі не допустили навіть відправи за Шевченка в наших церквах, вони недозволяли и недозволяють, щоб память Шевченка обходжено в „Домі Народнім“ тій институциі складками народу здвигненій, вони недопускають, щоб слово Шевченка озвалось серед мурів народнёі институциі, а в цілім Домі Народнім (або й в Ставропігиі) дармо глядати навіть за портретом або бюстом нашого Кобзаря. Справді, більшоі, не тілько невдячности, але просто ненависти и завзятости против покійного мученика народнёго, більшого упослідженя и проневірства святоі идеі народнёі и свого

Digitized by Google

питомого скарбу через рідних синів Руси не можна подибати в цілім світі.

Україно, Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодиі,
Чорнилом политі,
Московською блекотою,
В німецьких петлицях...
. . . . . Плач, Вкраіно,
Бездітна вдовице!
. . . . . .
Доборолась Украіна
До самого краю:
Гірше Ляха свої діти
Її роспинають!

Оттак поглянувши на долю Т. Шевченка в Галичині, згадавши наше вбожество, згадавши наш теперішний стан, ми мусимо перемогчи себе, щоб не сказати усего, щоб слідувало сказати сим добродіям за їх офірливість.

Тілько дальше тою дорогою, поневіряйте своє а підмагайте величати на Руси чужу народність, замість Шевченка здвигайте Міцкевича, замість Петра Могили, Шептицького, Яхимовича, Снігурського — ставляйте памятники Пію IX-у, замість руських книжок величайте польскі, — а доведете Русь до спасенія!

Грошеве господарство у св. Юра.

Дня 7. січня с. р. о. Корнило Яворовський, канцлер гр. кат. консисторії у Львові, касиер вдовично-сиротинського фонду и всіляких фондів консисторських, капітульних и деяких Намістництву належних, віддався добровільно в руки справедливости обвиняючи себе о проневіряство значної суми с фондів ёму повірених. З незвичайною скоростю рознеслась та вість по цілій диецезиі розбуджуючи серед священства обави, здогади, перестрах, сум и недавно приспані жалі. Здалося, що се з давно громаджених хмар грім ударив в сам осередок руської ерархиі. Через довгі місяці росли и мішались поговірки. Наконець 20. с. м. роспочалась росправа перед судом присяжних під проводом рад. Уле. В салі судовій явився обжалований в цивільно-священичім строю. Роспочато росправу. На даний знак вводить судовий возьний свідків. Являються без крилошанських відзнак крил. Маліновський, кр. Жуковський, кр. Сінгалевич, кр. В. Бачинський, віцеректор Бачинський, регіст. о. Карачевський, о. Юл. Сембратович и численна канцелярийна и позаканцелярийна прислуга консисторська. По упімненю уступають свідки. Акт обжалованя піддержуваний заст. прокуратора Дром Дилевським оскаржує о. Якоровського, що „с фондів повірених ёму гр. к. мет. капітулою у Львові а взглядно ц. к. Намісництвом яко канцлерови сеі капітули, привластив собі ріжними часами почавши від р. 1873 квоти перевисшаючі суму 100 зр. а именно с фондів стипендиі Білець-

Digitized by Google

кого суму що найменше 150 р.а с фондів консисторських, взглядно з маєтку бенефіциів, конвентів и церков — разом суму 12.873 р. — проте допустився злочинства проневірства з §. 181 у. кар. загроженого після §. 182 у. к. тяжкою вязницею від 5 до 10 літ.“ На се відповідає обжалований менше більше в слідуючий спосіб: Уряд канцлєра займав я від р. 1871 провізорично а від р. 1873 стало. Р. 1873 вибравсь я на віденську виставу и взявим с фондів вдів и сиріт 400 р. У Відні зайшов я до одної кавярні, де приглядавсь я, як грали в карти. Відтак втягнено и мене до гри с чотирма міні незнакомими мужчинами, с котрих спамятав я собі тілько имя якогось купця з Бродів Гросмана. У пізну ніч, як зачинено кавярню, удались ми до Гросмана, до готелю, де він заіхав. Тут почалисьмо грати м а ч к а. Пилисьмо багато и гралисьмо охочо. В короткім часі програв я 4200 р., бо хоч не мав я таких грошей, але на разі вижичив міні Гросман потрібну суму и все заохочував до гри. По програній зажадав Гр. обеспеки вижиченої міні суми. Не було иншого виходу, треба було виставити вексель на 4200 р. а для забеспеки мусів я сфалшувати на тім векслю підпис Метрополіти. На другий день разом з Гросманом виіхав до Львова. Ві Львові виплатив я Гросманови с фондів, котрі мав в моім перехованю, довжну суму 4200 р., так що р. 1873 взявим с тих фондів разом 4600 р. Не мав я найменшого заміру ті гроші спроневірити. Противно я вважав се яко тимчасову пожичку и мавим певну надію, що ії зверну, бо тоді ще провадився процес урядників консисторських о признанє ім пенсиі, с котрого титулу міні належалось до 2000 зр. Також лишився по моім вітцю значний маєток, о котрий я досі неупоминався и правно неупоминаюсь, але мав я надію, що мій швагер о. Коржинський, котрий осів на парафиі мого батька и перейняв по нім всю спадщину, з морального почутя виділить міні мою частку. И справді відніся я вперед сам, а опісля через о. Павлусєвича до мого швагра, котрий звинявся, що на разі немає готових грошей и дав міні тілько 1500 р., котрі я звернув відтак до сих фондів. Надія отже завела мене, але се вже не моя вина, бо як кажу мав я певні підстави сподіватись, що цілу мою пожичку с тих фондів покрию. Я думав мати можність вижичити с тих фондів, бо мавим перед тим приклад на моіх надстоятелях, що вони, як коли забракло ім грошей, зажичались с тих фондів не подаючи жадної обеспеки. Так кр. Маліновський пожичав ріжними часами ріжні квоти и також инші. Тепер не можу собі всіх случаів пригадати, але пригадую собі, що кр. Маліновський кілька разів пожичав гроші для себе, пожичано и для Метрополіти, пожичано и банкови (75.000 з вдовичого фонду). Так и я не міг бачити в моім поступку ніякої провини, бо, як казав я, мавим повну надію гроші звернути. Дальше поясняє обжалований, що коли в р. 1878 Намісництво задля незложеня рахунків замкнуло ёму пенсию, він не маючи с чого жити мусів черпати на житя с повірених ёму фондів. Крім того, поясняє обжалований, мав я на собі за багако функций и всіляких чинностей, так що я міг помилятись в рахунках так скомплікованих, дещо пропустити, невписати; часто висилав я через помулку по два рази ті самі належитости. Зрешту пе я оден відберав гроші; вони приходили и на руки о. Маліновського, або підчас моеі слабости або неприсутности відберав іх

Bayerische Staatsbibliothek München
Digitized by Google

мав о. Явор. а не свідок, не могло одже й бути бесіди о пожичці с фонду церкви св. Юра. Свідок писав сам квіт а о. Мал. підписав ёго власноручно. Після увязненя о. Явор. знайшов свідок сей квіт в ёго помешканю. Кр. Маліновський слуханий другий раз, заперечив автентичність сего квіту и каже, що се фальзіфікат", може бути, що витято з моіх рефереті в мій підпис и виповнено яко квіт". О. Карачевський під присягою слуханий заложив солєнний протест против закиду о. М. Трибунал ухвалив зажадати рефератів о. М. По полудню відкликав о. Малиновський світ ранішний закид фальзифікату и узнав квіт яко автентичний. Дальше переслухано всіх инших свідків.

По поновнім переслуханю о. Жуковського що до шконтрум каси у о. Я. р. 1878 говорить обжалований: „Одже я вповні обстаю при моій обороні, що мене о 4000 р. більше зовсім несправедливо обвинявють. Як доказано свідками пожичив о. Мал. на свій квіт 4000 р. с фонду консисторіі перемиської, а не с фонду на украшенє церкви. Сей квіт представляє реальних 4000 р. О. М. и о. Ж. кажуть що сі 4000 р. були пожичені с фонду на украшенє церкви (1 марця 1878) и що Метрополіт опісля в маю 1878 віддав ті 4000 р. до сего фонду о. Жуковському. Тимчасом я при шконтрі 20 р. марця 1878 передавим, як свідчить консист. акт шконтрум, о. Жуковському цілий фонд на украшенє церкви (одже ще тоді як ті 4000 р. не були звернені) в готівці не долучаючи сего квіту, о котрім тоді я нічого не знав, яко активум, значить ті 4000 р. о. Метрополітом в маю о. Жук. звернені яко на сплату сего квіту, повинні бути міні тепер вчислені, бо я сю квоту мусів покрити з инших фондів. Одже й сума міні яко спроневірена закинена повинна зменшитись о тих 4000 р." Позаяк треба ще деяких пояснень самого Метрополіта и членів комісні шконтруючої, ухвалив трибунал на внесенє прокуратора відрочити росправу и зарядити шконтрум фонду складок на украшенє церкви и переслухати о. Метрополіта, о. Павлікова и ин.

Належить звернути увагу, що всі оо. крилошане говорили перед судом по польски, хоч радця Уле сам попереду голосив ім по руськи роту присяги, одже й дав розуміти, що готів їх слухати по руськи. Одні тілько найнизші слуги консисторські відповідали по руськи. Що хотіли показати о. о. крилошане віднекуючись рущини, а пописуючись польщиною, — не знаємо. До вияснення річи, як показалось, се зовсім не причинилось, а навіть польскі дневники насміялись над ними за се дуже невчасне и неумістне відступництво від свого рідного язика. Преці „просвітники" хоч обжаловані, а не тілько на свідків покликані, відповідали свого часу перед судом тілько по руськи, и вже нераз и не одна росправа велася перед тутешним судом по руськи! O tempora, o mores!

Вийшла нова книжка: **Українські Гетьмани Іван Виговський та Юрій Хмельницький** — *Ів. Левіцького.* У Львові. З друкарні тов. им. Шевченка. В 8-у стор. 58. **Ціна 30 кр.** а. в. Дістати можна за посередництвом друкарні тов. им. Шевченка и Адміністрації „Правди". Чистий дохід призначений на кавцию „Правди".

Digitized by Google

ПОДЯКА.

До всіх тяжких проб мого житя прибула нова, найтяща. Господь в своій волі Недоміркований, покликав до себе мою предорогу жінку. Нужда принесла Єму свою важку офіру. Тих офір, жінок священничих, предчасом сей вік покидаючих, у нас — богато. Но може жадна не була ще так велика! От мученица.... та честь ій! Вона боролося мужно! О щоби Господь приняв ті дорогі офіри „во воню благоухання“ яко клик болізни нашого злиденного краю, и був над нами Милосерний!

В тих сумних днях було для моеі страждущоі душі тілько одради, що та щирість, та жива участь в моім горю, моіх братів духовних, моіх сусідів священників, — котрі, як О. Трильовський з Ожидова, уможливили мені бодай яку таку поміч лікарську, хоч безскуточну, подати хорій, або котрі, як О. Левицький с Пітрич, допомогли мені до чесного похоронення покійноі, — або котрі без мого запрошення навіть, самі явилися, як о. декан Білевич з Ужишкова, Пашковський з Олеська, Тарнавський з Підлися, Винтоняк з Бужка, Дорожинський з Берлина для відправленя сумного обряду похорону. О! спасибі їм! Спасибі и тим моім дітям духовним, моім парохиянам, котрі так громадно зібралися для віддання небіжці моій носліднoі прислуги! Спасибі ім всім, від мене и від моіх пятеро сиріток! Нехай іх Господь потішить тою потіхою, якоі потребують. Нехай Господь потішить нас всіх часом, в котрім нужда не буде викопувала предвчасні гроби!

Закомар дня 27. Вересня 1879.

Від адміністрациі „Правди“.

☞ С сим випуском роспочинається IV. чвертьрічє „Правди“, тож просимо всіх, кому передплата на „Правду“ скінчилась, ii на дальше як найскорше відновити, щоб не наступила ніяка перерва в висилці „Правди“.

Заразом просимо о як найскорше вирівнанє залеглостей.

Залеглостей передплат есть загалом 325 зр. а. в., одже сума для істнованя нашоі часописи дуже значна. Тож кождому буде зрозуміло, скілько залежить нам на скорім вирівнаню сих залеглостей.

Услівя передплати незмінені.

ВІД РЕДАКЦИІ „ПРАВДИ“.

Задля браку місця а значного навалу справ мусіли ми лишити статю о „Исторіі Польщі, Литви и Руси“, як и инші статі до слідуючого випуску.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

Digitized by Google